

Den tekniska utvecklingen

Vid slutet av 1800-talet började lokomobilerna att dyka upp. Lokomobilen var en rörlig kraftstation eldad med kol. Den bestod av en ångpanna monterad på hjul och användes vid tröskning, vedkapning och dylikt. Snart kom också tändkulemotorn, som var mindre och lättare än lokomobilen. Den placerades ofta på medar och kunde släpas dit den behövdes.

Lokomobil

Foto: Karl Otto Karlsson.

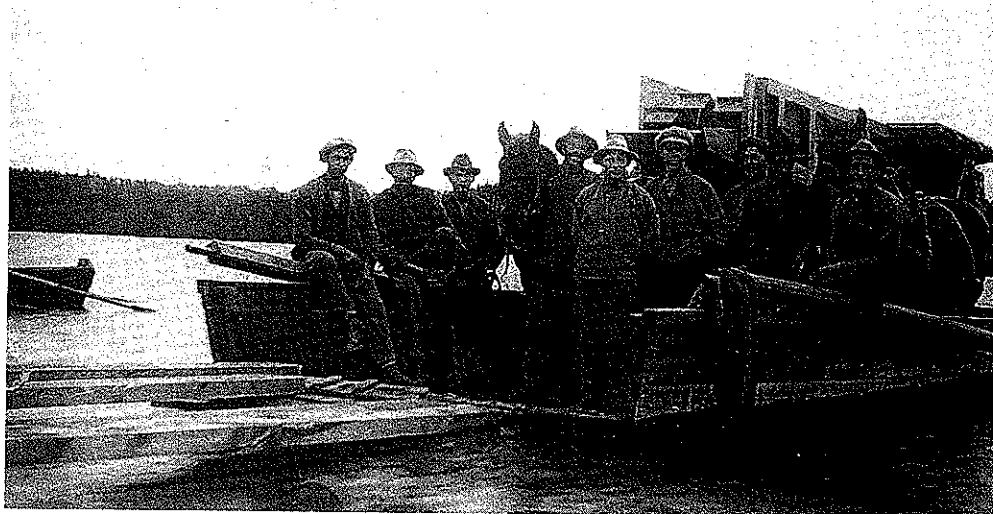
På 1920- och 1930-talen började de första oljedrivna traktorerna säljas, men det dröjde till efter andra världskriget innan de blev vanliga också på mindre gårdar.

Det var en stor investering för en bonde att kunna anskaffa maskiner till sin gård. Carl-Henrik Brun var brukare av gården Hester i början av seklet, och i hans *maskinbok* kan vi läsa vilka kostnader han hade för olika redskap:

1893	en Hästräfsa	80 kr
1896	ett Ångröskverk	3 555 kr
1898	en Fjäderharv	250 kr
1899	en Slättermaskin	255 kr
1902	en Radsåningsmaskin	220 kr
1903	en Lokomobil 7 hästars	2000 kr
1906	en Gödselspridarmaskin	220 kr
1912	en Själfäläggaremaskin	275 kr

Maskinboken		
Ångröskverk köpt 1896		En Radsåningsmaskin 1902
Köpt för 3555		Köpt för 220
En Hästräfsa köpt 1893		En Fjäderharv 1898
Köpt för 80		
En Fjäderharv köpt 1898		En Baser köpt 1902
Köpt för 250		Köpt för 40
En Slättermaskin köpt 1899		En Spärrehyvel 1902
Köpt för 255		Köpt för 70
En Radsåningsmaskin köpt 1902		En Själfäläggaremaskin 1912
Köpt för 220		Köpt för 275
En Gödselspridarmaskin köpt 1906		
Köpt för 220		
En Lokomobil köpt 1903		
Köpt för 2000		

Efter första världskriget började jordbruksredskap bli något billigare. Inom den amerikanska försvarsindustrin hade man lärt sig att göra långa tillverkningsserier, och efter kriget överfördes metoderna på annan industri. Olika amerikanska maskiner började snart göra entré på de svenska åkrarna. På många ställen gick man samman för att kunna köpa in nya dyra maskiner.

Tröskverk

Fotot ägs av P A Löving

År 1928 i augusti månad samlades tolv bönder i Malexander för att bilda en förening. Föreningen fick namnet *Skärlunda-Somviks Tröskförening*. De beslutade att tillsammans köpa in ett styck *Terminius tröskverk* från Kullbergs & Compani i Katrineholm och en *13 hästkrafters råoljemotor* från Beijers i Vimmerby. De skulle användas för egna behov och för uthyrning. Föreningen beslöt att ansöka om ett tioårigt amorteringslån på 5 400 kronor i sparbanken i Tranås. Maskinerna måste också brandförsäkras för 5 500 kronor. Det första året skulle avgiften per trösktimme vara 2 kronor och 50 öre. Motorn skulle också hyras ut till andra ändamål, till exempel sågning, för 1 krona och 50 öre per timme. Tröskade gjorde man fram till mitten av 1960-talet, då föreningen upphörde. Timkostnaden hade då endast stigit till 3 kronor.

När mjölkmaskinen fick sitt genombrott lyftes en tung börda från många kvinnors axlar. Genom alla tider hade husdjuren och deras skötsel fallit på kvinnornas lott. I och med att maskiner kommit in i bilden blev mjölkningen en manlig syssla. I gamla tider hade mjölkningen ansetts som så omanlig, att en bonde hellre än att själv mjölka hyrde in en grannkvinna om hans hustru eller piga blev sjuk.

*Oskar Franzén,
Hageby, hämtar
mjölken 1910-talet
Fotot ägs av
Jenny Franzén*

Landsbygden elektrifierades senare än städerna, och då blev det möjligt att skaffa mjölkmaskin.

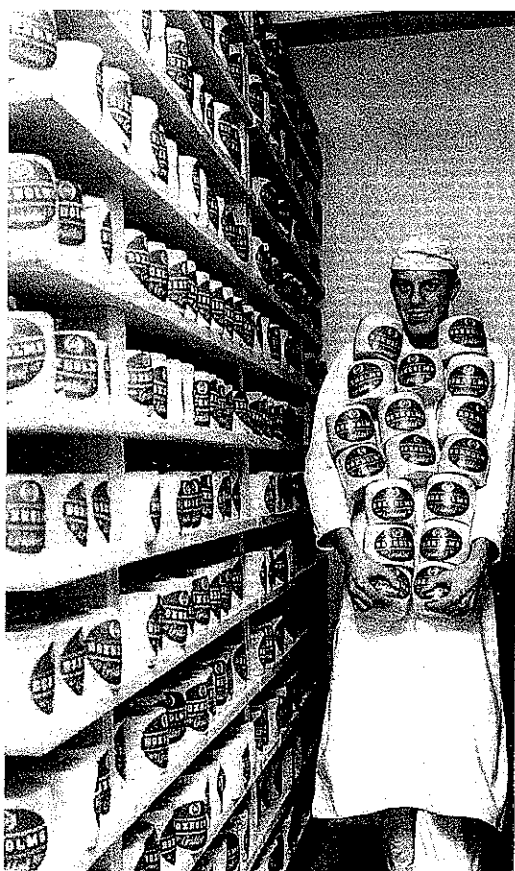
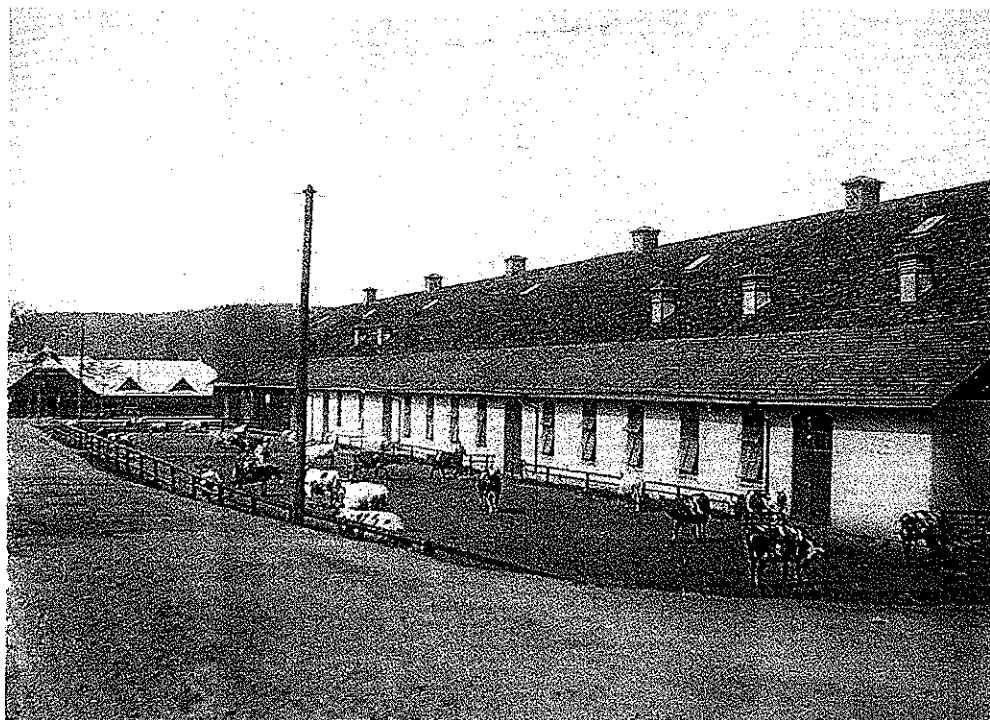
Under början av 1900-talet blev vetebullen och sockerbiten vanlig på var mans bord. Tidigare hade dessa sötsaker bara varit förunnade de välbärgade. Veteproduktionen tredubblades och spred sig från Skåne upp till Dalälven. Sockerbetsodlingen ökade på slätterna i Skåne.

Trots den ökade produktionen räckte inte brödsäden till, utan ett allt större importbehov växte fram. Följden blev brist på brödsäd under första världskriget.

Även boskapsdriften utvecklades. Nu lät man inte längre korna livnära sig på det som skogen gav: Vallodlingen tog fart. Boskapen växte sig kraftigare och gav bättre avkastning. Man började föra stamböcker på hästar, nötkreatur och svin. Dessutom ordnades premieringar av bra djur. Många priser gick till Boxholms gård, som specialiserat sig på avel av Ayrshiredjur.

Den ökande mängden av mjölk och den tekniska utvecklingen gjorde att det snart fanns ett exemplar av Gustav de Laval's separator på varje gård. Även många nya mejerier växte upp.

*Gamla ladugården
Boxholm
Fotot ägs av Bruksmuseet*

Roland Larsson Fotot ägs av Boxholms Ost

Boxholms ost

Till Boxholms bruk hörde också jordbruket och *lagårn*. På 1890-talet anlades mejerier vid Mellansjö och Somvik, där de omkringboende bönderna kunde leverera sin mjölk. Många torp och gårdar låg långt ute i skogen, och på grund av dåliga förbindelser måste man också förbättra vägarna. På de gårdar som låg runt Sommen hämtades mjölken varje morgon av bolagets bogserbåtar.

Dessa mejeriers specialitet blev snart ost, särskilt en *helfet storpipig skogsbetesost*. Denna Boxholmsost tog hem första pris på ett tjugotal utställningar.

Den 24 september 1952 tillverkades den första *gräddosten* i Sverige på Boxholms mejeri. *Boxholms Gräddost* blev en succé som i dag finns i alla delikatessdiskar runt om i landet.

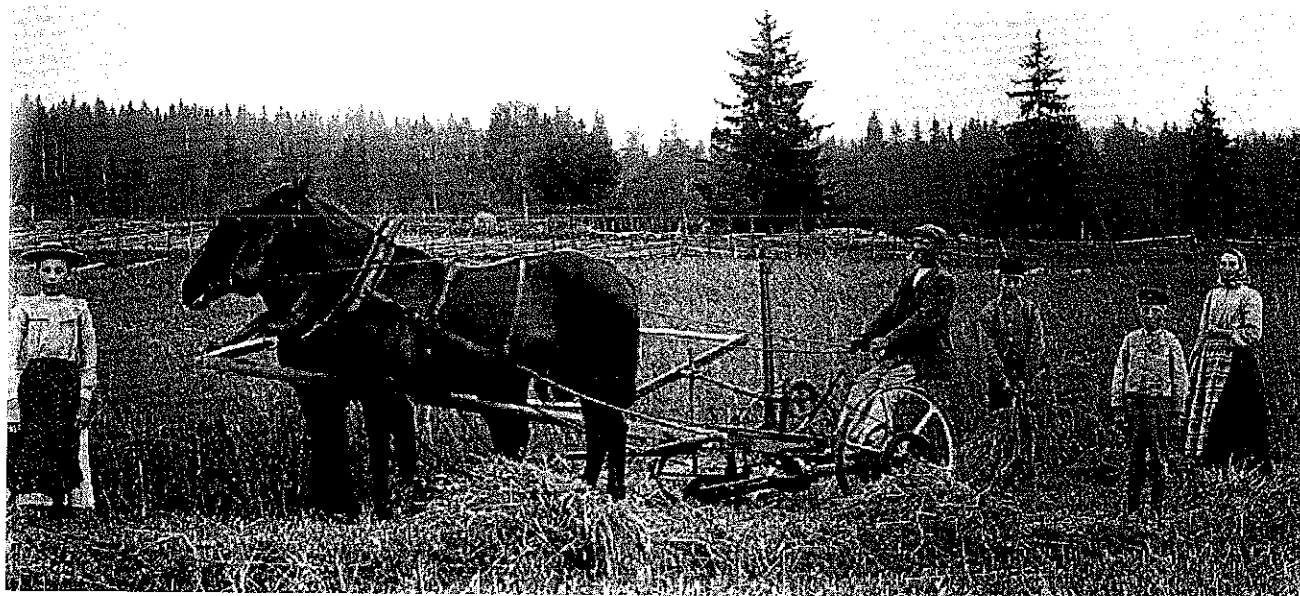
Det nuvarande mejeriet i Boxholm byggdes 1939. I dag har Boxholm Ost AB 17 anställda och en årsproduktion av 1 300 ton ost.

*Höstackning i
Sandkulla 1925
Fotot ägs av
Sven Gunnar Knutsson*

*Rovupptagning
i Gårdslätt 1932
Fotot ägs av
Sven Gunnar Knutsson*

Slåttermaskin år 1910 Foto: Karl Otto Karlsson

Utbildning

Lantmannaföreningar och hushållningssällskap stod för den nya kunskapen som spreds runt om i landet. Bonddöttrarna skickades till lanthushållsskolor och söner utbildades på lantmannaskolor. Nu hade bondens barn fått utbildning och god försörjning, men fortfarande bestod en stor del av befolkningen av torparbarn och statare som livnärde sig på sill och vattgröt.

Jordbrukspolitik

Fram till 1940-talet hade de jordbrukspolitiska målen varit att öka produktionen, säkra självförsörjningen och sysselsätta så många som möjligt inom jordbruket. År 1947 beslutade man att framtidsjordbruken skulle bestå av minst 10 hektar odlad jord. Produktionen skulle begränsas till det som behövdes i landet.

År 1967 introducerades avgångsvederlag till den bonde som lämnade sin gård och ställde sig till arbetsmarknadens förfogande.

Längre fram, 1977, var efterfrågan på arbetskraft låg och åkerarealen skulle hållas intakt. Stimulanser har ersatts av begränsningar och pålagor och vise versa. Det har aldrig varit lätt att vara bonde i Sverige. Ena året ska man hålla igen, andra året odla allt vad tygen håller. Ena året ska kulturlandskapet hållas öppet, andra året ska man plantera granskog på ägorna.

Det nya jordbruket

Vid mitten av seklet lades grunden för ett nytt jordbruk. Den stora tillgången på billig energi gjorde att man framställde stora mängder handelsgödsel. Gårdarna var inte längre beroende av att ha vall i sin växtföljd eller hålla boskap för gödselns skull, utan kunde inrikta sig på att bara odla spannmål.

Med traktorns hjälp utökades arealen. Dessutom besprutade man sorglöst mot ogräs och skadeinsekter. I dag - med facit i hand - ser vi problemen som följt med obalansen mellan djurhållning och växtodling. Konstgödseln och växtgifterna har gett omfattande effekter på vår miljö.

*Rickard Gustavsson
i Torpa 1950-tal
Fotot ägs av Sven Laudon*

*Höslåtter i Gärdslett
1930-tal
Fotot ägs av
Sven Gunnar Knutsson*

Rågskörd i Kärrbetorp 1905 Foto: Karl Otto Karlsson

*Tobias och Paul
Lingemark 1965*

*Fotot ägs av
Åke Lingemark*

Mjölkning i hagen

Foto: Karl Otto Karlsson

Persmålen's mjölkfälla Fotot ägs av Wera Lövgren

Avfolkningsproblemet

När bonden inte kunde betala sina anställda lika höga löner som industrin, valde många att flytta. År 1940 bodde 44% av befolkningen på landsbygden - 1980 endast 17%.

Under 1900-talet växte tätorter och städer upp på landsbygdens bekostnad. Arbetskraften flyttades från jordbruket till industrin. Särskilt efter 1945 märktes landsbygdens eftersläpande i levnadsstandard och infrastruktur.

På besök i Torpa

Den 28 september 1999 gjorde vi på Krafttaget ett besök hemma hos Signe och Nisse på Torpa Södergård i Rinna, för att prata om gångna tider.

Vi gick in i en trädgård som prunkade av blommor fast det börjat bli höst. Grusgården var välkrattad, senare fick vi veta att det skulle ske varje lördag - annars blev det inte helg. Signe tog emot oss och vi slog oss ner vid köksbordet. Nisse var ute i ladugården.

Torpa Södergård är Signes föräldrahem. Hit flyttade hennes mor Jenny och fadern Anders 1916. Snart hade barnaskaran vuxit till nio stycken. *"Det var fattigt, men vi behövde aldrig vara hungriga"*, sa Signe.

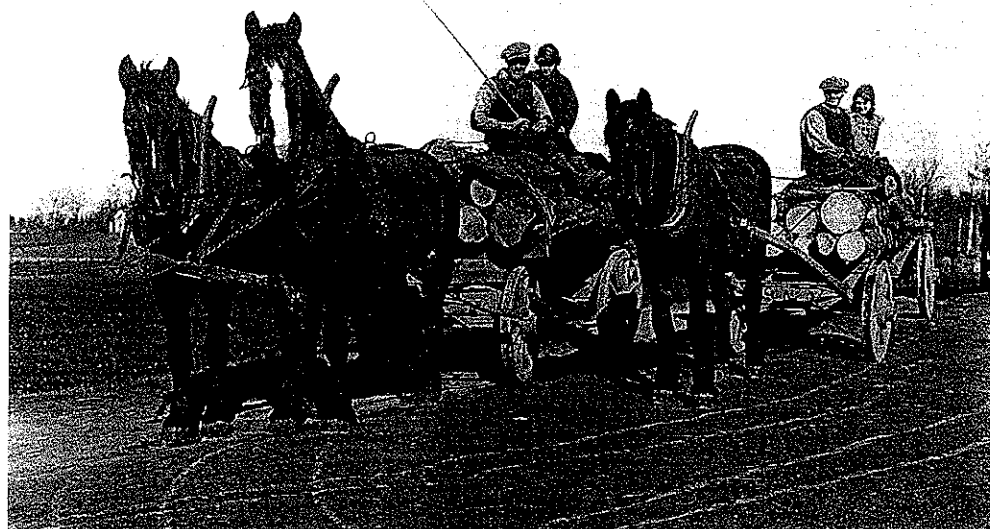

Jenny med hönsen Fotot ägs av Signe Davidsson

Jenny gick runt och hjälpte till på gårdarna med byk och slakt. Varje höst plockade hon 100 liter lingon, som kokades sura. Därtill köptes en halv tunna sill, som utgjorde vardagskosten. Anders jobbade med häst i skogen. Han kunde vara borta i malexanderskogarna under långa perioder på vintern, och då måste mor och barnen klara av gården därhemma. Dessutom måste han skaffa foder till de två kossorna och hästen, och eftersom gården inte gav tillräckligt med vinterfoder skar han rönn eller vass att dryga ut med. För att dryga ut kassan sålde de också frukt på torget och granar till jul.

*Timmerkörning vid
Torpa Södergård
Anders, dottern Signe
samt sönerna Kalle
och Sven.*

*Fotot ägs av
Signe Davidsson*

"Vi gick ju i skolan varannan dag, så vi hann att arbeta hemma också", berättade Signe. "En gång när vi arbetade med potatis-plockning fick vi 2 kronor och 50 öre om dagen. Efter tre dagar hade jag tjänat så mycket att jag kunde köpa ett begagnat cykellyse till min cykel". När Signe var 16 år blev hon hembiträde hos sina äldre ogifta bröder. I lön hade hon 30 kronor i månaden.

På 1930-talet hade Signes bröder skaffat en radioapparat. En kristallmottagare med hörlurar som båda lyssnade samtidigt i. De hade hört att man kunde få bättre mottagning om man grävde ner en kopparkruka i trädgården, så det gjorde de.

Signe och John utanför kohagen *Fotot ägs av Signe Davidsson*

Så småningom träffade Signe Nisse och tycke uppstod. Nisse hade varit bonddräng och jobbade vid den tiden som takläggare.

När Signes pappa dog var det ordnat så att Signe och Nisse skulle ta över gården. År 1948 blev de jordbrukare på 18 tunnland jord med skog därtill och sex kor i ladugården. El hade framdragits till gården 1944, men vatten dröjde till 1959.

"Jag minns när jag skulle få varmvatten indraget i huset, det var till allhelgonahelgen", sa Signe. "Hantverkarna började att dra ledningarna till ladugården, men jag sa att det vore bra om jag kunde få det i köket till helgen, och om de gjorde det skulle jag bjuda dem på tårta. Hantverkarna svarade att tårta fanns det att köpa."

Men Signe fick sitt vatten indraget och visst bjöd hon på tårta.

"Jag kunde inte sova på hela natten! Det var så fantastiskt att kunna skruva på en kran för att få rinnande vatten. Ni vet inte hur bra ni har det, flickor", sa Signe. "Tänk när det inte fanns tvättmaskiner och frysboxar. Den första tvättmaskinen vi hade delade vi med min bror. En liten rund maskin av märket Huskvarna som vi hade ute på gården. När jag hade tvättat färdigt körde vi den till min bror i Gärdslätt. Och maten fick man konservera eller salta, det var ett fasligt jobb".

Medan vi satt runt kaffebordet i Signes kök såg vi genom fönstret att en stor lastbil backade upp till ladugården. Det var djurbilen som kom för att hämta de sista av Nisses och Signes "kossor".

"Det känns svårt", sa Signe, "det är så att vi ska sluta med lantbruket. Vi har ju åldern inne. Nisse fyllde 80 i förra veckan. Här har det varit djur på gården i femtioett år, och nu blir det bara hönsen kvar. Men de behåller jag för det är så roligt när det kommer äggkunder som jag kan prata med."

*Signe och Nisse
lastar hö
Fotot ägs av
Signe Davidsson*

När Nisse och Signe tog över började nya jordbruksmaskiner att slå igenom. På 1950-talet köpte Nisse en begagnad traktor på en auktion i Gärdslätt. *"Det var en Fordson, jag betalade nog en 500 kronor, men den hade gummihjul!"* berättade Nisse, som nu kommit in. Tidigare var det hästarna som gjorde det största arbetet, och det händer än i dag att Nisse kör med dem. *"En mjölkmaskin inköptes också på auktion, men i stort har vi mjölkat för hand hela tiden"*, berättar Signe.

"Tänk vad roligt vi hade när det var trösk", minns hon. "Alla grannar gick samman och hjälptes åt. Det var minst åtta personer, och husmor i gården skulle bjuda på frukost, förmiddagskaffe, lunch, eftermiddagskaffe och middag. Dessutom var det lite tävling mellan gårdarna vem som bjöd finast."

"Men det var inte bara roligt", sa Signe, "jag minns när jag var sexton år och hjälpte till att skära upp nekar, det fanns inte snöre utan de var handbundna. Jag var förkyld och det var mossäd, så det rök så jag var alldeles kolsvart. Jag var så trött, men då var det en snäll farbror som såg det och löste av mig."

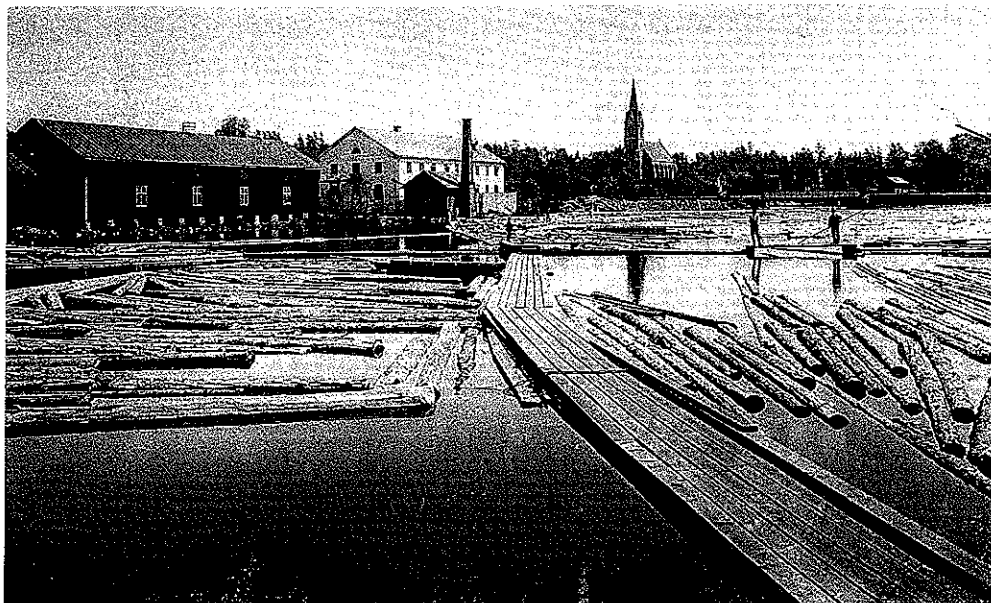
I slutet av sextiotalet var det svårt att överleva på en så liten gård. Därför skaffade sig både Nisse och Signe arbete utanför gården. Nisse fick jobb på ett lager och Signe började som hemsamarit. Nu är båda pensionerade men de har ändå haft gården med lite djur kvar. *"Vi har haft det bra. Vi har varit arbetskamrater, Nisse och jag, genom hela livet,"* sa Signe. Men att börja om och bli bönder i dagens samhälle skulle de inte vilja.

Boxholms AB:s såg och skogar

Timmerflottning

Redan innan Boxholms Aktiebolag bildades 1872 flottade och bogserade Boxholms Jernbruk timmer över sjön Sommen med bogserbåten *Balder*. När bolaget bildats och övertagit flottningen döptes båten om till *Boxholm I*. Förutom bogserbåten övertogs även ett antal pråmar. Som mest fanns det tretton stycken. Dessa pråmar transporterade stora kvantiteter kol, massaved och brännved.

Timret flottades i flottleder från skogarna till sjön Sommen och bogserades inom inlänsade flottar först till Draget vid Andersbosjön, för att sedan forslas vidare till Laxberg. Genom en timmerränna

Sågdammen
Fotot ägs av H Sällberg

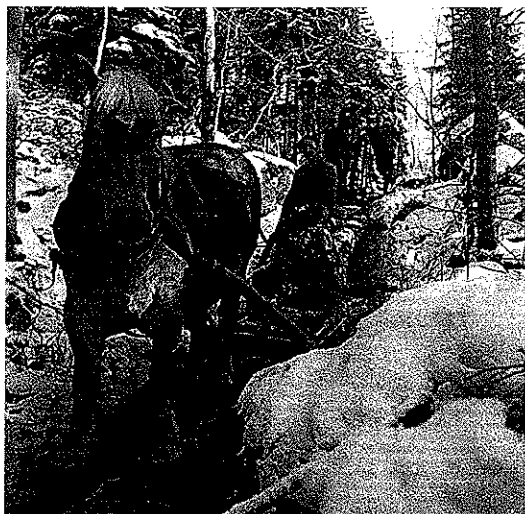
förbi Laxbergsdammen, som byggdes 1922, lösflottades timret på Svartån till sågverket i Boxholm. Timmer som lagras i vatten behåller sin kvalitet praktiskt taget hur länge som helst. Flottningen pågick till 1958, då lastbilstransporter tog över. Buntflottnings över sjön upphörde dock inte förrän 1973.

Vid Rödjenäs intill Laxberg fanns ett pråmvarv. Pråmarna som byggdes hade en lastkapacitet av 150-200 kubikmeter.

Det fanns fem flottleder i bruk fram till första världskriget, några av dem användes även längre fram i tiden. Flottlederna var:

- Bulsjöån - mellan Österbymo och Norra Vi
- Malgeryds flottled, Malexander
- Spångagölen - Lyckö
- Stensjön - Stora Stocksjön - Flaskarp
- Svartån

Förbi Flaskarp inte så långt från Häggarp i Blåviks socken, rann en liten å från Stensjön och Stora Stocksjön. Ån rensades upp och försågs med timmerrännor på grunda och branta ställen och förbindelsen mellan småsjöarna dikades upp. På så sätt kom en flottningsled till stånd, så att timmer kunde forslas från skogarna ner till sjön Sommen - som spelade en stor roll innan lastbilarna tog över - för att buntas ihop och forslas vidare med timmersläp efter bogserbåt ner till Laxberg.

*Timmerkörning i Malexander 1956
Börje Ekman och Per Löving med
hästarna Lessy och Tor
Fotot ägs av P A Löving*

På vintern var det full fart på huggningen och körningen. Körarna körde fram timret till flottningslederna, där det lades upp i vältor. Ibland kunde 30-40 körare vara i farten. Många använde oxar som dragare. Flottningsarbetet kom i gång i slutet av april eller i början av maj. Beroende på vattenståndet kunde ända upp till tjugo man vara sysselsatta med flottningen.

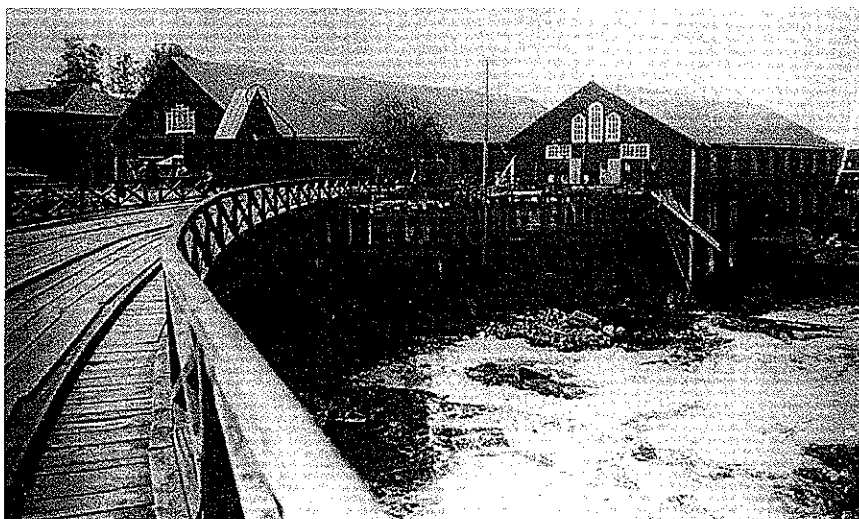
Ibland hände det att timret drev ut i sjön. Då hade flottarna arbete i flera veckor med att samla ihop det igen.

En av de fem flottningslederna utgick från Källekullen vid Trangölen i Ramfall, Malexander socken. Från Trangölen gick den genom sjöarna Malgen och Lillsjön, under vägbron i Malexander och ut i sjön Sommen.

År 1924 lär ha varit ett besvärligt år med ovanligt högt vattenstånd i sjön Sommen. För att kunna flotta måste man höja timmerrännan ett par fot ända upp till Ramfall. Flottningsverksamheten inom Boxholms AB pågick i 100 år.

Sågverket

Sågverksrörelse har funnits vid Boxholm ända sedan 1700-talet, riktigt när den startade är oklart. På 1800-talet fanns två sågkvarnar på vardera sidan av översta dammen. År 1874 uppfördes en ny såg.

*Sågverket i början av
1900-talet
Fotot ägs av Metall avd. 184*

Sågverket har drabbats av två stora bränder. Den första inträffade den 30 oktober 1889 och den andra 1939, nästan på dagen 50 år senare. Båda gångerna återuppbyggdes sågen i sin helhet.

För att öka sågverksproduktionen installerades cirkelsågar mellan 1926 och 1933.

Investeringar resulterade i ett helt nytt och modernt sågverk 1973.

En snickerifabrik inköptes från Linköping i slutet av 1800-talet. Här tillverkades dörrar, fönster och inredningar, men produktionen utgjordes också av trätuber och träkar för industriellt ändamål.

*Personal från sågen
och snickerifabriken
1940-talet*

Fotot ägs av Metall avd 184

Kolning

Järn- och ståltillverkningen vid bruket krävde stora mängder träkol. Det kolades intensivt, framförallt vid sjön Sommens östra sida. Det färdiga kolet kördes vintertid med hästar till kolhusen eller andra upplag runt sjöns stränder. Kolhus fanns bland annat vid Visskvarn, Tullerum, Håredal (egentligen *Hårdedal*) och i Boxholm.

I dag kan vi se många rester efter kolbottnar och kolarkojor ute i våra skogar. Kolningen var en viktig sysselsättning i äldre tider och avtog inte förrän vid slutet av 1940-talet och början av 1950-talet.

*Kolning vid Skvathult
Norrgård 1937.
Systrarna Ester Sand
och Svea Eklund med
döttrarna Laila och
Vera. På milan
brodern Ivar
Andersson.
Fotot ägs av Wera Lövgren*

Före detta skogsvaktaren Carl Hult berättar i *Norrsjölandet nr 1* att kolningen var ett viktigt moment för arrendatorerna. De hade i sina arrendekontrakt något som kallades skattkol. I arrendekontraktet fanns inskrivet hur många läster kol de skulle leverera till ett fastställt pris.

En tragisk händelse under kolning i skogen vid Jerkarlehult 1899 skrevs ner av Carl Hult i mars månad 1999 efter en bandinspelning. Berättare var Kristian Karlsson (1883-1980), som spelats in av sonen Allan Karlsson.

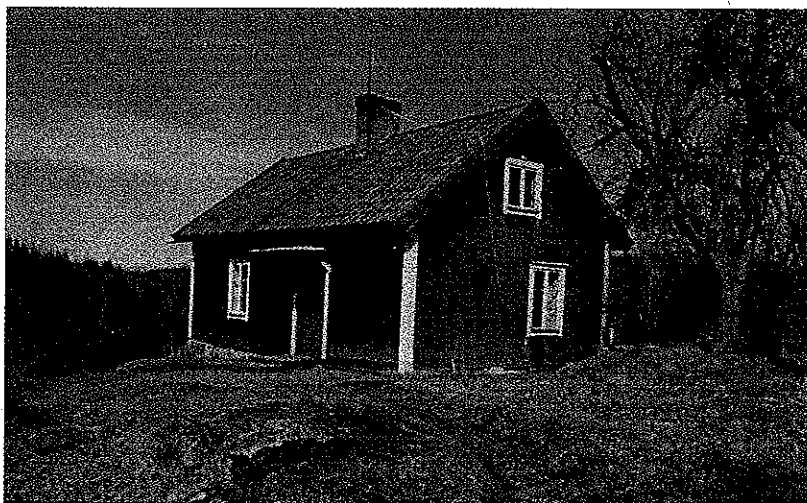

*Kolmila
Fotot ägs av
Bruksmuseet*

Kristian och en dräng från Skurebo hade var sin kolmila vid Jerkarlehult att sköta under kolningens gång. Milorna låg ett stycke från varandra. Kristian övernattade i sin kolkoja och drängen i sin. På kvällen innan händelsen hade drängen sagt att han kanske måste göra fyllning i sin mila. Tydligt såg han tecken på att det blivit ett *frät* i milan. Kristian lovade att komma dit för att hjälpa till. Vid niotiden dagen efter gick han bort mot drängens mila för att hjälpa till med fyllningen. Han fick se tjock rök och gnistor slå upp från milan. Han sprang dit och där låg drängen framstupa med halva kroppen nere i milan. Kristian fick tag i armarna och drog upp honom. Torparen på Jerkarlehult hade hört ropen och sett den tjocka röken så han kom springande och de hjälptes åt att ösa vatten och släcka de glödande kläderna. Torparen sprang hem och hämtade häst med en släpa som de lade drängen på.

Uppe vid torpet flyttades han över på en vagn och sedan bar det av mot Boxholm och läkare. När de kommit till Bösebokorset dog han av sina svåra brännskador. Det var en svår upplevelse för den 16-årige pojken Kristian Karlsson, som hela sitt långa liv levde här i Boxholmstrakten.

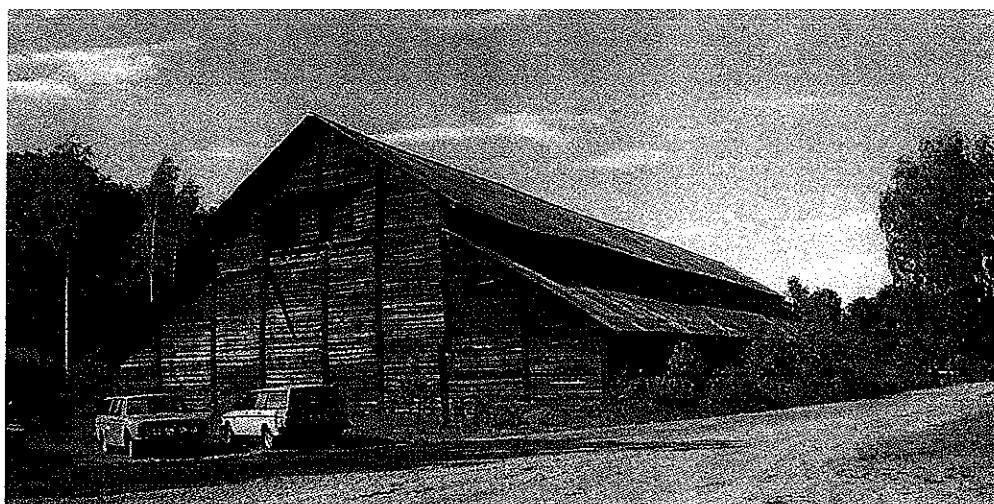
En annan berättelse om kolning i skogen berättades av Harry Wiklund, Mossebo. Harry föddes 1902 i Strömmen, Boxholm. Familjen levde på det den lilla gården kunde ge. De hade kor, häst och gris. Fadern hade dessutom kolarrende vid bruket. Han låg i kolarkojan i skogen under arbetet med milan. Ibland *slog* den. Det blev en explosion inne i milan. Det var bra att ha tumme med skogsjungfrun som varnade när det var fara å färde.

*Torpet Strömmen,
Åsbo socken
Fotot ägs av Bruksmuseet*

En gång hörde hans far att det knackade på dörren till kolmilan. Det fanns ingen där men han upptäckte att milan brann. Kanske var det skogsjungfrun som varnade honom. En av kolarna ville absolut se hur skogsjungfrun såg ut. Han hade hört att man skulle ropa: "*Du stora mix, max, miliana kom fram*". Han gjorde så och en dräng som hade klätt ut sig visade sig för honom. Han tyckte att skogsjungfrun var ful så han ropade "*Du stora mix, max, miliana gå bort*". Kolarna var - liksom smederna och många andra yrkesmän - mycket skrockfulla.

Kolade gjorde man en till två gånger om året. När milan revs skulle kolet köras till kolhuset i Boxholm. Under tiden fadern kolade fick Harry hjälpa sin mor med jordbruket.

Kolhus
Foto: Lars Helmersson

Allteftersom kolningen minskade - den upphörde helt 1959 - ökade produktionen av sågtimmer och massaved. Stora mängder levererades och transporterades från skogarna till bruket. Vagnät krävdes och under åren 1895-1908 byggdes nittiotvå kilometer allmän väg mellan Boxholm och Kisa, Karsbo och Ulrika samt Bösebo och Blåvik. Åren 1922-1930 utfördes stora väg- och dikningarbeten av arbetslösa industriarbetare. Den första lastbilen kom till skogen 1925.

Skogen

Den första skogssådden under Boxholms AB skedde 1874 och den första planteringen 1876. Efter ett par år kunde första inventeringen göras, och stamräkning genomfördes 1890. Värmländska skogskörare och kolare från Kolmården, som ansågs mycket dugliga, anlätades

Skogsarbetare
Fotot ägs av Krister Trygg

till skogen under åren 1890-1907. Detta föranledde bolaget att heltidsanställa den första skogsakademikern 1911.

Mellan åren 1925 och 1934 avstyckades 5 500 hektar mark och såldes tillsammans med 60 gårdar och 60 torp. Den ekonomiska krisen under dessa år krävde stor avverkning. Det avverkades totalt 280 000 kubikmeter. Under krigsåren avverkades stora kvantiteter brännved. Framställningen av gengaskol, ved och tjära var också omfattande.

Skogsarbetarna bildade facklig lokalavdelning den 1 januari 1935, dessförinnan hade de varit en sektion under Svenska Sågverksindustriarbetareförbundet.

Med början 1953 gjorde ny teknik sig gällande i skogen, då den första skogstraktorn *Stier* togs i bruk. Tio år senare började man helstamsavverka. Griplastaren kom 1965 och den första processorn 1972, vilket medförde överuttag av skogen. På grund av detta startade en gallringsutbildning för skogshuggare 1975. Datoriserade planeringsrutiner introducerades och utvecklades vidare under 1980-talet med bland annat persondatorer.

När skördaren - maskinen som både fäller, kvistar och kapar - kom 1983 trodde många att tekniken fulländats, men ytterligare ett steg i utvecklingen togs 1991, då digitalisering av skogskartorna genomfördes.

Skotare, Boxholms AB
Foto: Gunnar Kindberg

År 1965 förvärvade Iggesundskoncernen Boxholms AB och Skanska förvärvade skog och såg 1984.

Från och med 1997 tillhör sågverket Rörvikskoncernen. Skogen såldes till Gustaf Douglas 1998.

Boxholms municipalsamhälle

I slutet av 1890-talet tog bebyggelsen fart på allvar i det som i dag är Boxholms centrum. Boxholms AB - som tidigare inte varit precis entusiastiska över ett samhälles uppkomst så nära bruket - avsöndrade tomter, och tre kvarter, Sandbacka, Skogalund och Norra Förstaden kom till. Sandbacka låg i Åsbo socken, medan de båda senare låg i Ekeby. Snart var de boende så många att en fastighetsägarförening startades som kunde ta hand om gemensamma angelägenheter. Föreningen bildades 1900, och kan sägas vara det första steget i bildandet av Boxholms kommun.

År 1904 bestämde konungens befallningshavande (landshövdingen) att hälsovårdsstadgan för rikets städer skulle gälla inom området Boxholms bruk, Sandbacka, Skogalund och Boxholms Norra Förstad. En nämnd utsågs 1905 för att ha hand om hälsovårdsfrågorna inom området. Under de närmaste åren diskuterades bildandet av ett municipalsamhälle. När till slut både Ekeby och Åsbo socknar var positiva till idén bildades Boxholms municipalsamhälle vid en stämma i december 1908.

Första året

Den allra första municipalstämman hölls i maj 1909. Man beslöt där att ansöka hos konungens befallningshavande om förbud mot allt så kallat marknadsgyckel. Man begärde också hos postinspektören i distriktet om att få en postlåda, eftersom vem som helst kunde läsa i den avgående posten medan brevbäraren var ute på sin posttur. Begäran om förbud mot marknadsgyckel avslogs, men en postlåda fick man så småningom.

Redan på den första stämman avgjordes också att municipalsamhället skulle hålla en polisman, som skulle avlönas av Åsbo och Ekeby kommuner. Under första året beslutades också om iordningställande av gator. Man fastslog dessutom gatunamn, gatunummer och kvartersnamn, och beslöt att sätta upp skyltar så fort som möjligt.

Övriga ärenden under municipalsamhällets första år var ett misslyckat försök att ordna tomtmark till ett torg, fastställande av byggnadsordning och brandordning samt slutligen i oktober 1909 ett beslut om spritförbud under den pågående storstrejken. Det sistnämnda beslutet togs enhälligt.

1910-1920

År 1910 ansökte municipalstämman till Kungliga poststyrelsen om att ett postkontor skulle inrättas i Boxholm. Ansökan avslogs. På sommaren samma år blev gyckelfrågan brännande aktuell. En irriterad stämman samlades i juni med anledning av att ett sällskap medförande karusell och andra så kallade marknadsanordningar hade infunnit sig. Stämningen var så upprörd att flera stämmoder ville blanda in Justitieombudsmannen. Man vände sig åter till landshövdingen, som hänvisade till kronofogden. Stämman beslöt att avvakta kronofogdens besked, men fann det underligt att Boxholm tydligen inte - som rikets städer - kunde förbjuda marknadsgyckel och andra upptåg.

Den första kommunalskatten fastställdes 1910 till en krona. Postlådans tömning fungerade dåligt, och många klagomål kom fortfarande in om att brev och vykort inte skyddades tillräckligt mot nyfikna läsare.

I oktober 1912 beslöt municipalstämman att ingå till Kungliga

medicinalstyrelsen med ansökan om placering av extra provinsialläkare i samhället.

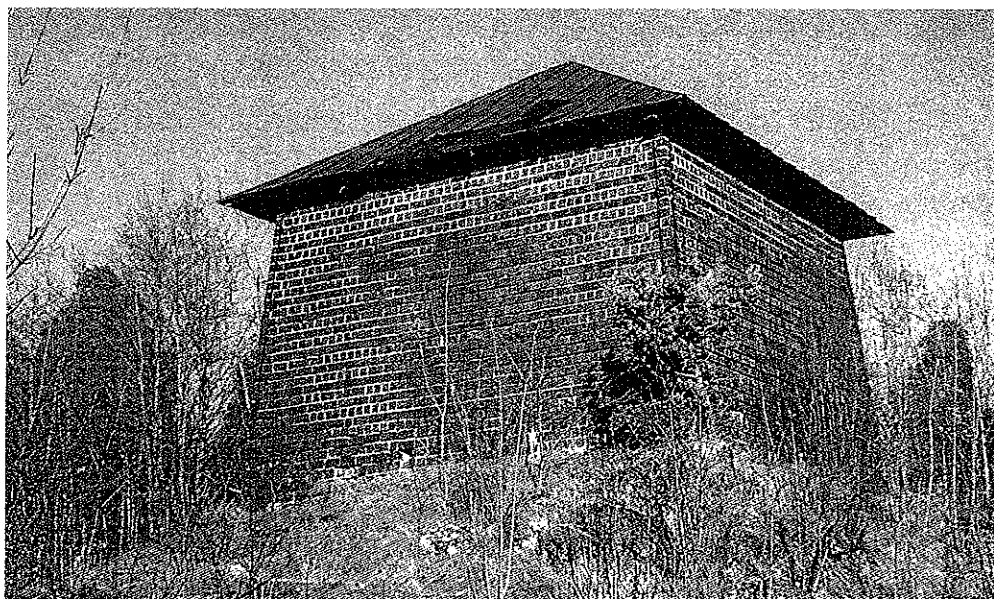
Under 1914 kom nykterhetskommittén med en skrivelse om att det gjordes för lite för att hindra superiet på orten. Nämnden ansåg sig inte kunna svara för vad enskilda personer gjorde under ruset, och skrivelsen lämnades utan åtgärd. Samma år anställdes en polisman för bland annat Boxholms och Flemminge bruk samt järnvägsområdet.

Torgfrågan fick sin lösning 1916, då tomter för ändamålet inköptes. Första torgdagen fastställdes till lördagen den 16 december 1916, då torget skulle hållas öppet från klockan sju på morgonen till klockan två på eftermiddagen. Året efter övertog samhället brukets saluhall, som flyttades till det nya torget.

Ett förslag om nöjesskatt röstades ner 1919. Året efter antogs ett liknande förslag efter votering (45 röster mot 42), men beslutet överklagades.

1921-1930

De sista turerna om nöjesskatten ägde rum i september 1921. Konungens befallningshavande hade fått in ett besvär över skattens införande, och utslaget kom i september. Vid röstning beslutade nämnden att införa nöjesskatt från och med oktober. Sex ledamöter var för medan en var emot. Den senare utsågs att ombesörja kontrollen av skatten.

*Gamla vattentornet vid
Bergholmen 1999
Foto: Gunilla Sjökvist*

Under 1922 beslutades och byggdes en vattenledning från Boxholms AB:s bostäder till samhället och en anslutning från vattenreservoaren vid Bergholmen - gamla vattentornet - till torget. Arbetslösheten gjorde att det fanns gott om arbetskraft, och då landstinget och Östgöta Brandstodsbolag ställde upp som finansiärer kunde kostnaderna hållas på en måttlig nivå. År 1922 antogs *Torgordning för Boxholms municipalsamhälle* och *Ordningsföreskrifter att iakttagas vid velocipedåkning inom Boxholms municipalsamhälle* av stämman.

Marknad på torget
Fotot ägs av Börje Birath

Motståndet mot marknadsgyckel hade 1923 veknat så pass, att stämman gick in till Konungens befallningshavande om rätt att hålla marknader på Boxholms torg första tisdagen i april och september varje år. Framställan bifölls av både KB och Boxholms AB, och man beslöt hålla den första marknaden i april 1924. Så skedde också, och den första marknaden blev en succé.

En lag om hundskatt kom 1923, och stämman beslöt därför att införa hundskatt på tio kronor per hund från och med 1924. År 1925 övertog municipalsamhället eldistributionen inom området från Boxholms AB.

Enligt ett beslut av Kunglig Majestät överfördes 1927 området öster om Storgatan, det vill säga Sandbackaområdet, och delar av Timmerö Norra

från Åsbo till Ekeby. Från och med detta år låg hela municipalsamhället i samma församling.

Ett område för kreaturshandel under marknadsdagarna gjordes i ordning intill Folkets park 1928. Bostadsområdet Kohlstorp, som redan börjat bebyggas, inkorporerades detta år i municipalsamhället.

1931-39

Ett bråk mellan banvakten vid Sättertorp och municipalsamhället om leverans av el avgjordes till samhällets förmån 1931. Banvakten ansåg sig ha samma rätt till ström som de andra invånarna - en åsikt som tydligen inte delades av Göta hovrätt.

År 1932 fastställdes stadsplan och byggnadsbestämmelser. Med anledning av detta beslöt man att ingå med en begäran till vägstyrelsen om att stora landsvägen genom Boxholm snarast skulle iordningställas, då arbeten på övriga delar av vägen pågick. Vattenmätare installerades hos vattenkonsumenterna i samhället 1933, och avgiften fastställdes till 20 öre per kubikmeter.

Municipalsamhället uppförde 1938 ett eget vattenverk, och avgiften höjdes med 10 öre. Fördelarna med den nya ordningen var att man inte längre var lika beroende av bolaget, och man fick grundvatten i stället för åvatten i ledningarna.

Andra världskrigets tid 1939-1945

I september 1939 bröt andra världskriget ut. Julhelgen 1940 fanns plötsligt stora gula plakat uppsatta på anslagstavlorna i Boxholm och på andra orter. Följande stod att läsa:

"Årsklasserna 1933-1937 tillhörande infanteriet - flottan - flyget osv skall den 3/1 1940 snarast inställa sig på respektive förband."

I texten stod vidare uppräknat vad varje man skulle medföra. Upprepade inkallelser till beredskap kom sedan regelbundet under hela krigstiden. Så här kunde en inkallelse se ut:

"Ni beordras att ofördröjligen med första tåglägenhet den 17/1 inställa Eder till tjänstgöring vid I 4 i Linköping. Anmälan vid kasernvakten. Biljett för inställelsen bifogas och skall densamma, av Eder ifylld, uppvisas vid avresestationen."

Befriade från beredskapstjänst var endast de anställda vid Statens järnvägar, polisen, alla som arbetade inom krigsindustrin, vissa specialarbetare vid Saab, lantbrukare under skördetid samt skogsarbetare och skogsbönder som hade viss avverkningsplikt när oljetillförseln nästan helt hade upphört. De avverkade gallringsskog för eldningsändmål. Viss personal inom handeln hade också ledigt från beredskapen under julkommersen.

Än i dag är det svårt att fatta att Sverige med sitt strategiska läge kunde gå nästan oskadat genom de svåra åren. Genom att vara neutralt, det vill säga genom att inte stödja något av de krigförande länderna, slapp Sverige att bli indraget i världskriget. Visst var det svårt även här med inkallelser, matbrist och ransoneringskort och visst fanns det människor här också som fick sätta livet till på grund av kriget: Färjeolyckan vid Armasjärvi i oktober 1940 med 46 döda soldater, jagarna *Göteborg*, *Klas Horn* och *Klas Uggla* som exploderade vid örlogsbasen i Hårsfjärden med 33 man omkomna och 17 skadade, ubåten *Ulven* som i april 1943 med 33 man sprängdes av en mina är bara några exempel.

Visst påverkades människorna på alla möjliga sätt av kriget kring våra gränser: förtvivlade flyktingar och sårade soldater från grannländerna, trupptransporterna av tyska soldater genom landet, flygplan som sköts ner eller nödlandade inom våra gränser och naturligtvis den politiska balansgången bakom kulisserna som befolkningen bara fick veta ytterst lite om. Alla är dramatiska händelser som påverkade människorna i vårt land och naturligtvis även i vår hembygd. Kriget förde med sig sorg och skräck, och självklart mådde många dåligt även i en lantlig idyll i ett neutralt land.

Äventyr vid gränsen

Aningslösa svenska soldatpojkar tog ibland stora risker i ren nyfikenhet. Så här skriver en soldat från Boxholm om ett spännande och farligt äventyr vid norska gränsen som kunde slutat mycket illa:

Första söndagen vi var här kom kompisen och jag överens om att gå upp emot gränsen och se hur tyskarna hade ordnat till det. Det var inte tillåtet för oss (men vad är det som är tillåtet?) i kronans kläder. Efter morgonmålet stack vi iväg. Vi gick en mindre väg vid sidan av den stora, och den blev närmare gränsen bara en mindre stig. Tre kilometer var det

upp så där var vi framme rätt snart. Vi stannade i skogsbrynet, på den gränsgata som här var tydligt markerad och såg cirka 70-80 meter bort den vaktkur och postställe som den tyska posten använde.

Vi fortsatte ett par hundra meter längre upp i skogen. Här var det slut på uthuggningen och nästan igenväxt, så vi trodde att gränslinjen gick något längre in på den norska sidan, och då gick vi ett stycke längre till höger och tillbaka. Men nu öppnade sig gränslinjen igen mycket tydligt, och vi höll på att sätta oss. Vi stod nu inne på fel sida om gränsen, och mellan oss och våran gräns stod den tyske vaktposten 50-60 meter ifrån oss.

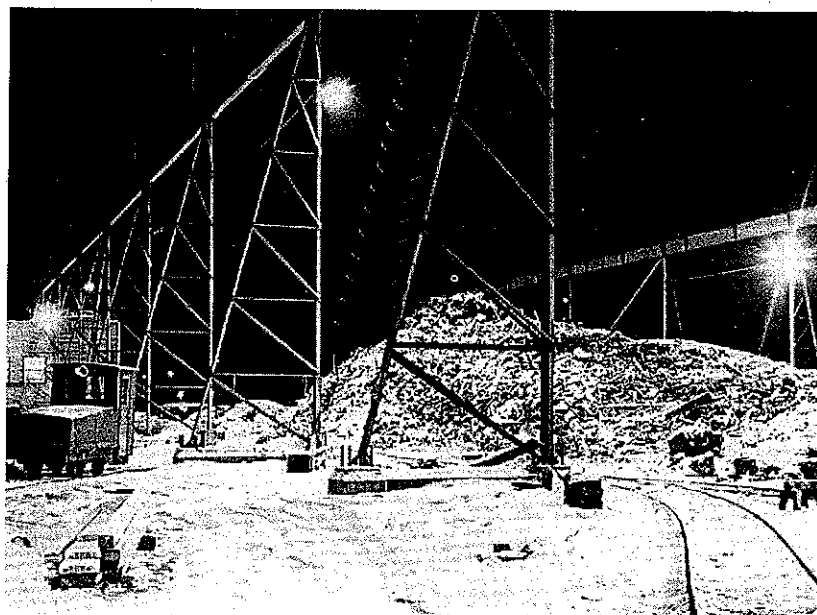
Vi, kompisen och jag, tittade på varandra. Han viskade "Vad ska vi göra nu?", och nu hade den tyske vaktposten sett oss. Han tog ner sin kulsprutepistol från axeln och tittade bort mot oss. Vad skulle nu hända? Vi kunde ju inte bara rusa iväg - då kunde han ha dragit av en salva efter oss. Jag föreslog att vi skulle gå fram i riktning eller på sidan av honom, och stanna om han gör några tecken. Vi gick sakta fram emot posten, och när vi var 15-20 meter från honom stannade vi och hälsade med en gammal fanjunkarehonnör, och sa "hej". Vi visade att vi inte var beväpnade och han verkade inte vara nervös eller irriterad på något sätt, han hade nog ingen tanke på att ta hand om oss båda. Om det var för att det inte syntes till någon av hans gäng eller för någonting annat det vet vi inte än i dag. Den tyska soldaten var väl drygt 20 år, han hade en grå fasonsydd kappa, korta svarta läderstövlar och hjälm. Vi fortsatte sedan sakta baklänges cirka 60-70 meter bort till den svenska gränsmarkeringen, och sedan ytterligare 300-400 meter bort i skogen. Sedan stannade vi och satte oss på var sin trädstam. Ingen av oss sade någonting, men så tog kompisen till orda: "Ja du, det var nog bra nära att vi hade slutat vår militärtjänst här. Om vi tappat huvudet och börjat springa då hade han nog gjort sin plikt, som alla tyskar brukar skryta om", och det höll jag med om.

Sedan gick vi sakta ner på den smala vägen hem till förläggningen. Att vi skulle hålla tyst om detta var vi överens om båda två. Det blev inga mer besök uppe vid gränsposteringen för våran del, som ni väl förstår. Så nära krigförande soldater, och i en så farlig position det hade ingen av oss tidigare varit, och trots allt, så var den självförvållad som väl var.

Cirka 500 svenska soldater miste livet på olika sätt under beredskapsåren. Förutom krigets påverkan var det också i början av 1940-talet mycket svåra vintrar. Vintern 1941-1942 var Sverige totalt djupfryst fram till mitten av mars och den 26 februari slogs alla köldrekord då det var 35 minusgrader ända nere i Skåne. Flera hundra människor fördes till sjukhus med köldskador och några frös ihjäl.

Propaganda och Rommelskrot

Tysk och sovjetisk propaganda försökte förleda människorna även i vårt land, och många trodde på vad som sades och hjälpte till att föra det vidare. Hitlers propaganda nästlade sig in även i boxholms-hemmen. Vanligt folk tog hans ord i sin mun utan att egentligen vara medvetna om det. När man till exempel gick till *Förstan* för att handla och tyckte att handlaren tog oskäligt betalt för en vara kom ofta orden: *"Den där juden går jag inte te' mer"* eller *"Det där är en rikti jude, han kan gôtt ha sina varer."* När nazisternas grova brott mot det judiska folket blev känt hördes uttryck som dessa mer sällan.

*Bild från skrotgården
Boxholm
Fotot ägs av Uno Friberg*

Efter kriget och Tysklands fall kom arbetarna på Boxholms bruk på sätt och vis i kontakt med resterna av den tyska armén. Det skedde genom att stora leveranser av den krigsutrustning med vilken fält-herre Rommel skulle erövra Afrika kom hit för att smältas ner till

plogbillar och andra föremål i fredens tjänst. Det var stridsvagnar, flygbomber gamla hjälmar med granatsplitter med mera som hamnade i martinugnarna.

Innan skrotet kom till Boxholm hade det lossats i Oxelösund där det genomgått en första kontroll för utsortering av sprängämnen. Vid *skrådösa* genomgick partiet ytterligare en översyn av en expert på området för att eliminera olyckor på arbetsplatsen. Trots alla dessa säkerhetsåtgärder small det mer än en gång inne i de heta ugnarna.

Även allmänheten levde ibland farligt efter kriget: En boxholmsfru i Flemminge fann en icke kreverad granat i ett parti nyligen inköpt koks. Landsfiskal Myrold, som tillkallats, varnade allmänheten att det hela kunde hända igen, och manade till försiktighet. Partiet spårades tillbaka till Norrköping och en importfirma. Det visade sig senare att granaten kom från Polen och att det var en tysk 20 millimeters pansarvärnsgranat, tillverkad 1943. Den var apterad och således mycket farlig. Man förvånades över att granaten färdats så långt utan att krevera, och om den hamnat i värmepannan kunde det hela ha tagit en ände med förskräckelse.

Krigsbarn

Under krigsåren föddes många barn, och 1940 byggdes landstingets förlossningshem - BB - i Boxholm. Dels fanns det familjer med stora barnkullar, men det föddes också många utomäktenskapliga eller "oäkta" barn. På garnisonsorterna var den trenden ännu tydligare, då rekryterna som regel var populära hos flickorna. Följden blev ofta att när militärerna förflyttades till andra orter stod flickorna där med barn de inte kunde försörja. Barnhemmen fylldes. Under de här åren var det lätt för de par som inte kunde få egna barn att få adoptera ett svenskt barn. Många tog också hand om finska krigsbarn, av vilka en del blev kvar i Sverige. Det var naturligtvis meningen att dessa barn skulle återvända till sina familjer i Finland när kriget var över.

Finlandsbarn Illustration: Birgitta Ögnelooh

Men många hade förlorat sin far i kriget och modern kunde ofta inte ens försörja de barn som hon hade kvar hemma. Barnen hade också hunnit försvenskas och hade ofta inget minne kvar av sina biologiska familjer.

Ransonerering

Vid årsskiftet 1940-1941 började ransonereringen: alla blev tilldelade en viss ranson som de ansågs behöva av olika varor. Det gick till så att man fick kort med ett visst antal kuponger för varje vara.

Ransonereringen drabbade inte alla varor samtidigt, och man hamstrade det som gick att få. Till jul blev butikerna nästan plundrade. Med tiden blev det kort på det mesta, men fisk var inte lika hårt ransonerad som andra livsmedel och nu fick man lära sig att äta fisk tillagad på alla möjliga sätt - till och med som fiskkorv.

Strömmingen var fri. Tonfisk blev populär men också svår att få tag på, då en del tyckte att den smakade som kalops. Vid krigets mitt var det som svårast. Då fick varje person bara 22 gram kött och fläsk, 67 gram socker, 4 gram ost, 35 gram matfett, 1 ägg, 3 gram kaffe, 170 gram mjöl per dag och dessutom åtta cigaretter.

Maten tillagades mestadels av kvinnorna, men alla - även de mindre barnen - fick hjälpa till att skaffa fram det som behövdes. Man plockade bär och svamp i skogen. Allt måste tas till vara, och det saltades och konserverades flitigt i hemmen. Även kött och grönsaker konserverades.

Konserveringsapparater av plåt liknade stora grytor med hål i locket för termometern. Burkarna var av glas och hade gummiringar som tätning mellan burk och lock.

Före kriget hade man kunnat gå till saluhallen på söndagarna och köpa kalvstek från hagebyslaktaren. Nu blev kaninburar ett vanligt inslag i samhällsbilden, och kaniner blev för de flesta familjer ett extra tillskott på middagsfaten.

Under nätterna var trafiken livlig på vägarna i Boxholmstrakten liksom i övriga landet. Folk åkte med cykel eller på vintern med spark till kvarnar och bondgårdar för att försöka få köpa lite extra mjöl, fläsk eller ägg. De flesta bönder hade en extra gris i någon lada och mjölnaren malde gärna lite extra ransoner.

Ransoneringskort

*Den gamla saluhallen
i Boxholm*

*Fotot ägs av
Rosa Stålhandske*

Myndigheterna sågs ofta som fiender, och i kampen för brödfödan tänjdes gränserna för vad normalt laglydiga ortsbor kunde tänka sig att göra - nöden har, som bekant, ingen lag.

De mindre kvarnägarna samarbetade med bönderna, och om kvarnägaren åtalades för att ha malt mer än han skulle, betalade bönderna en del av böterna. Sammanhållningen var god under krigsåren och man hjälpte varandra. Det mjöl man kunde köpa i affärerna var oftast utblandat, och brödet blev tunt och hårt då det var svårt att få det att jäsa. I affärerna gick det ibland att köpa amerikanskt fläsk men det var fett så det *dallrade*, och dessutom hade det varit fruset. Kaffe, liksom socker, var alltid en bristvara. Det fanns en del kaffe-surrogat, som till exempel E4 och Cikoria, men det smakade illa och gick inte att jämföra med riktigt kaffe. Dessutom måste man välja mellan kaffe och tobak, vilket ställde till trassel i många familjer.

Frukt tilldelades dem som hade barn. En apelsin eller banan per barn var ransonen, men det fanns familjer som inte hade råd att hämta ut dessa lyxvaror, trots att barnen så väl behövde C-vitaminerna. Man bytte i stället till sig bröd från de bättre bemedlade. Det gällde att mätta magarna. Byteshandeln med ransoneringskort var utbredd. Tjuvskytte var också ett sätt att få mat till barnen.

En affärsinnehavare i Boxholm berättade att ransoneringskorten ställde till med mycket extra arbete, både för folk i allmänhet och de som arbetade i affärerna. Vissa varor fick bara köpas under en viss period som det gällde att inte missa. Affärspersonalen hade ett drygt jobb med att sortera upp och ta hand om alla korten efter stängningsdags. Ransoneringstvånget lättade dock lite i slutet av kriget. Andra som hade ett drygt arbete med ransoneringskorten var naturligtvis kristidsnämnden. Om detta kunde man läsa i *Östgöten* 1959 i en artikel signerad Severin Fredriksson, som förtjänar att citeras i sin helhet:

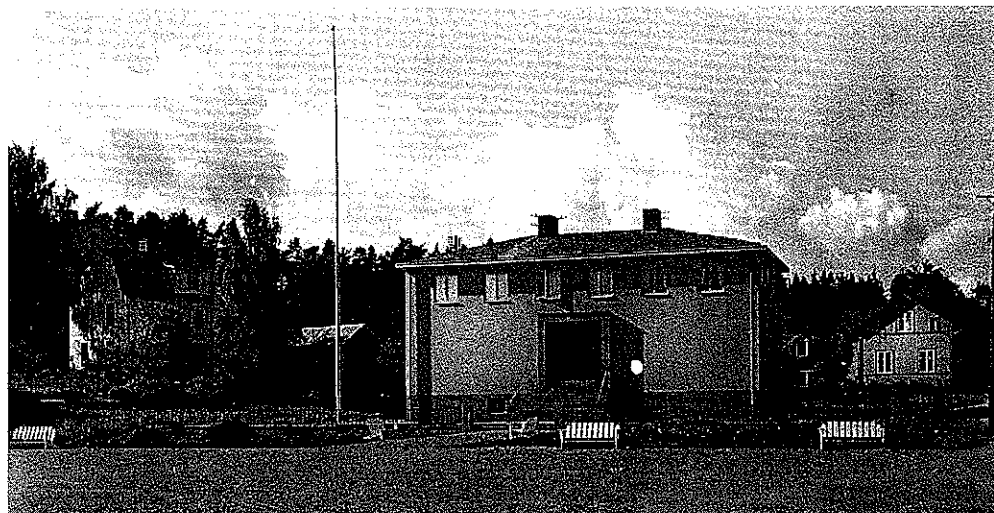
"På eftersommaren 1939 var myndigheterna på det klara med, att om den svåra livsmedelsbrist som rådde under första världskriget skulle kunna undvikas den här gången, då måste tillgängliga livsförnödenheter ransoneras. Ingen önskade att de sorgliga händelserna skulle upprepas, att ransoneringen sattes in först när ifrågavarande livsmedel var slut.

Därför började man att dela ut livsmedelskort hösten 1939. Kristidsstyrelsen för Östergötland hade sitt säte i Linköping och beslutade att kristidsområden skulle bildas. Boxholm, Ekeby, Åsbo samt Blåvik skulle tillsammans utgöra ett dylikt område. Till ordförande för detta utsågs kommunalnämnd-sordföranden J. F. Bäcklund, Boxholm. Kommunerna hade sedan att välja sina ombud till detta områdes kristidsnämnd. Dessa kallades att sammanträda i Boxholm hos ordföranden Bäcklund på dennes kontor. Detta var i minsta laget för så många ombud med tillhörande luntor av papper. De som där lyckades få sittplats kunde skatta sig lyckliga. Sedan blev vi försedda med en försvarlig packe personkort och reversal. Dessa personkort vållade oss mycket besvär och arbete.

Träffade man på mor i huset hemma då man kom tog hon fram bibeln där samtliga barn var inskrivna i tur och ordning då kunde man klara av en hel familj på en gång. Värre var det i en gård på landsbygden där en ny dräng var installerad och denne var på tröskarbete i granngården. Uppe på skullen återfanns personen ifråga och gladeligen berättade han hela sin levnadshistoria jämte namn och födelsedag. Han trodde nämligen att det gällde uppgifter för den efterlängtnade spritboken som han nyligen lagt in ansökan om!

När det nya kommunalhuset i Boxholm blev färdigt 1940 blev det bättre utrymme för oss i kristidsnämnden och våra kort. Vi fick nu till och med var sin stol att sitta på och kunde vräka oss som herrskapsfolk. Ja, om sanningen ska fram så tjuvstartade vi i dessa lokaler några dagar innan de var helt färdiga. Nu kunde vi alltså diskutera våra gemensamma problem. Men dessa möten kunde bli både arbetsamma och långa. De räckte långt fram på nätterna.

*Gamla kommunhuset
Fotot ägs av Börje Birath*

Så snart radion en kväll förkunnade att nya livsmedel lagts under beslag då visste vi vad vår frid tillhörde. Det blev att läsa nya kungörelser. Högste chefen, mantalsintendenten Kollberg, hade en ovanlig förmåga att trassla till det hela för oss. När vi ansåg att vi någorlunda fattat vad en kungörelse betydde då kom det en ny, som omkullkastade den föregående och så var det bara att börja läsa på nytt igen. Sedan var det en del av vår "kundkrets" som inte ville nyttja snus eller tobak och dessa skulle då få ett litet kaffekort som compensation. Men för oss var det besvärligt att hålla reda på vilka olater som innevånarna i vårt distrikt hade.

Om mor fick ett extra kaffekort och far i huset blev utan sitt kära rökverk - då hade vi säkert någonting att resonera om nästa gång vi träffade honom. Kaffekortet var ett av de första och kanske käraste livsmedelskortet. Men så kom kött och fläskkortet den 27 nov. 1940 med en ranson av 200 gram per person och vecka och då gällde det att rädda den kära julgrisen i många gårdar.

För dem som saknade elektriskt ljus i hemmet var fotogenen en viktig vara om man inte inköpte en karbidlampa, men dessa var

liksom gengasbilarna mycket nyckfulla när det gällde driften. Från myndigheterna kom därför en ny skrivelse, där det sades att man funnit att för dem som var komna till hög ålder var det riskabelt att ha karbidlampa och dessa skulle istället tilldelas en liter fotogen i månaden. En äldre farbror som önskade dylik fotogentilldelning avlät en skrivelse som bland annat innehöll att "härmed anhålles om en tilldelning fotogen, då min hustru och jag är komna till så hög ålder att vi inte kan nyttja en karbidlampa, å för övrigt luktar ho så välsignat ille när vi lagt oss". Hur denna ansökan behandlades på högre ort, är hemligt och vad kära far sade kan inte återges i tryck.

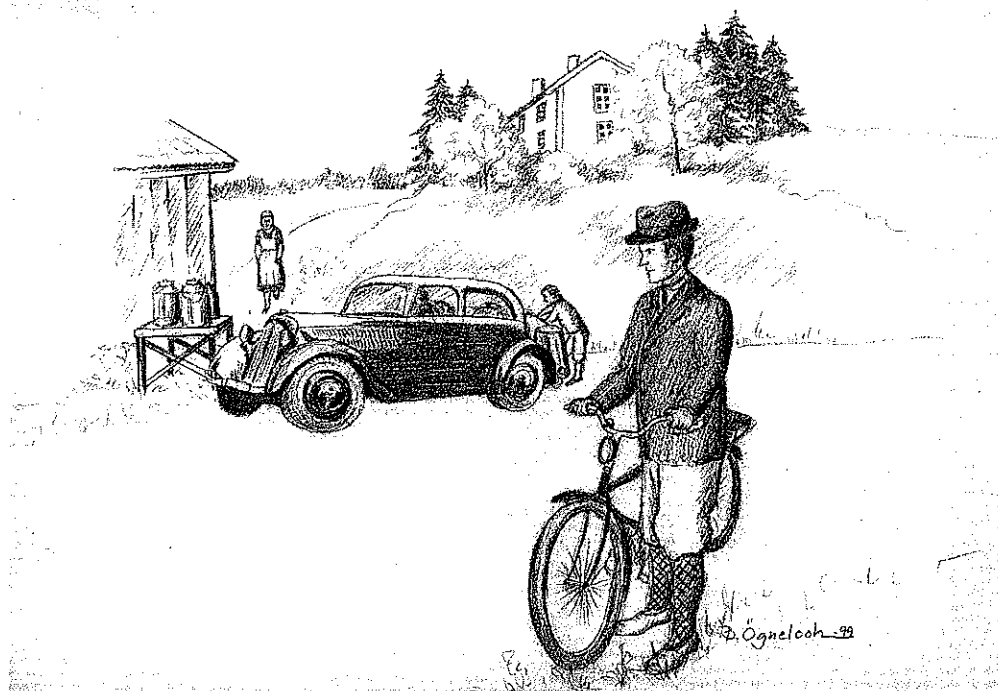
Från en annan del av distriktet inkom också en skrivelse i samma ärende och den hade följande lydelse: "Som jag endast skall bo i denna bostaden en månad samt sedan får inflytta i en bostad med elljus, anförser jag det för kostsamt att inköpa en ny karbidlampa. Önskar jag blott en liter lysfotogen att användas i köket, i sängkammaren kan vi treva oss fram. Högaktningsfullt N. N.

För den som fick uppdraget att vara kortutdelare och resa omkring i de olika distrikten i en gengasbil, var det inte svårt att hålla sig för skratt. Bilen var mycket nyckfull och stannade ofta, men aldrig på rätt ställe. Den uppgjorda rundturen började i Boxholm och gick sedan över Svartå, Ekeby, Öringe, Åsbo samt slutade i Björke. När allmänheten kom på att bilen stannade var som helst så passade de på att försöka få ut sina kort där, för det dröjde i regel en god stund innan chauffören fick eländet att behaga att starta igen.

En dylik malör inträffade på vägen mot Ekeby och besynnerligt nog gjorde bilen denna gång uppehåll just där en del av "kunderna" samlats. Det var att placera den stora resväskan med dess dyrbara innehåll på ett mjölkbord vid vägkanten och sedan börja utdelningen. Bland de församlade fanns även en äldre dam som inte var så vidare bevandrad i den ädla skrivkonsten. Då hon fått sina kort skulle hon kvittera på ett reversal. Hennes första fråga var "Var nånstans ska ja skrive?" Svaret blev då "Eget namn". Vid kortutdelarens återkomst skulle ordföranden Bäcklund granska att allt var rätt utfört. På reversalet stod präntat "Eget namn", precis som tanten blivit upplyst om!

Om vår gengasbil behagade att stanna vid någon bebyggelse kunde det hända att det vankades litet rågkaffe med ty åtföljande pratstund

Gengasbil
Illustration:
Birgitta Ögnelooh

och detta tillhör de ljusa minnena. Men när den stannade uppe på Förmoskogen och inte ville röra sig ur fläcken, trots både sparkningar och skakningar, då var det mindre angenämt. Av en barmhärtig själ fick kortutdelaren låna en cykel och med kortväskan bakpå för egen maskin ånga iväg mot Strålsnäs för nästa kortutdelning. När han svett och trött kom fram till utdelningsstället blev han upphunnen av gengasbilen som ångrat sig och rykande kom åkande, ja det var ju roligt att bilen ångrat sig - men för kortutdelarens del var det för sent. Men samme kortutdelare skulle också tjänstgöra som slaktgodeman, ett uppdrag som inte var något eftersträvanvärt jobb. Alla djur inom distriktet skulle införas i en stor bok, där såväl antal som ålder och namn måste antecknas. Då djuren stod inne i ladugården gick det någorlunda med räkningen. Sämre var det då de var ute på bete. Det hände då ibland att såväl slaktgodemannen som djuren gick vilse i markerna.

På ett mindre ställe hade man bedyrat att det inte fanns någon gris, mycket riktigt - svinhuset var tomt. Men på hemvägen mötte godemannen grisen, som då hade sprungit ifrån pojkarna som skulle vakta honom i skogen medan mitt besök varade. Grisen såg riktigt belåten ut när han med ett ruffande hälsade på godemannen. Men pojkarna fick ett annat läte då mor fick tag på dem. Efter den dagen kom inte "farbror slaktgodemannen" på bestämda dagar.

Vintern 1941 och våren 1942 blev det svårt med kreatursfoder. Livsmedelskommissionen föranstaltade om inköp av sjöväss och fräken, som kunde bärgas då sjöarna var isbelagda. Men man propagerade också för vilket fodervärde det var i vanligt tallbarr. Det var många som försökte med att utfodra med denna foderkost. Men det blev svårt att få djuren att äta dylikt. Då fann någon på att det skulle talas om detta värdefulla fodertillskott i radio om söndagsförmiddagarna, men allt visade sig omöjligt. Även för dem som bar ut radion i ladugården och lät korna själva höra hur förträffligt fodret var."

I Östergötland skördade militären väss i Tåkern och andra sjöar.

Det var ont om varor under världskrigets dagar, men även pengar var en bristvara. Lönen på bruket betalades ut varje månad med förskott efter 14 dagar och resten i slutet av månaden. Fyra gånger om året blev det femveckorsmånader och då fick man vänta på slutlönen i tre veckor. Dessa veckor kunde det bli ganska knapert för många, och man blev tvungen att *kritsa* i affären, som på det viset knöt kunderna till sig. Det var den tidens socialhjälp.

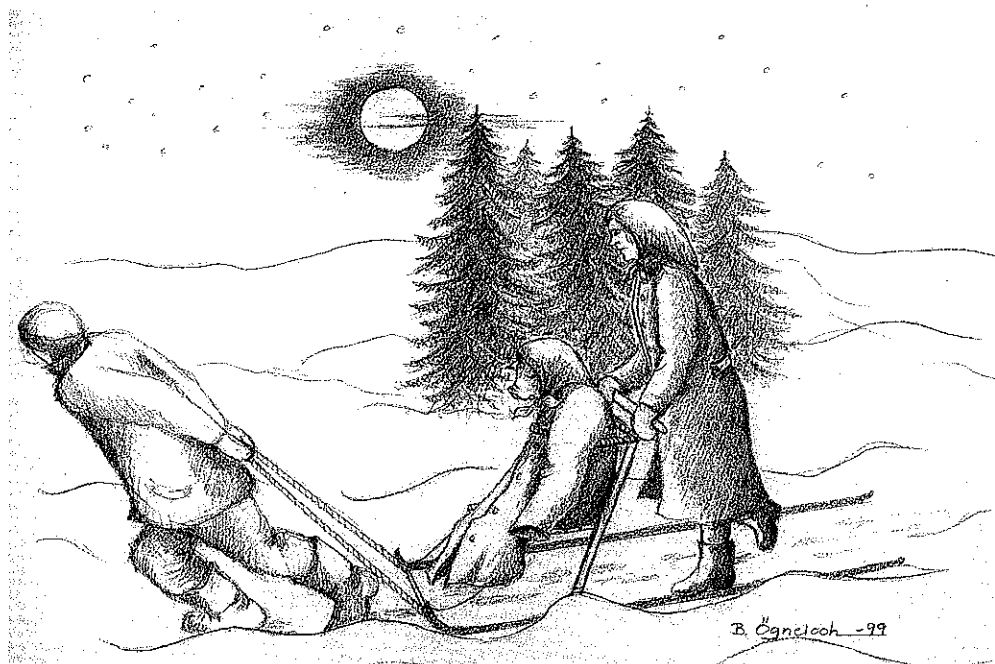
En Julberättelse

I en studiecirkel i Rinna berättades 1972 följande historia från krigsåren:

Det var snart jul, och dags att slakta julgrisen. Eftersom det var krigstider och ransonering, hade Elsa och Karl en så kallad svart gris. Den var uppfödd i brygghuset en bit från boningshuset, och det verkade som om de lyckats hemlighålla grisens existens. I början av december var det dags att slakta svartgrisen, och de måste planera det noga eftersom deras närmaste granne var väldigt avundsjuk av sig och absolut inget fick veta. Däremot hade de en god vän som bodde ett par kilometer bort. Vännen hade lovat att hjälpa till.

Karl och Elsa avlivade grisen och tog hand om blodet. Ute var det snö, kallt och fullmån. De klädde på grisen stövlar och kappa och knöt en schal om huvudet på den. Sedan band de fast den på en spark. Karls gamla mor bodde hos dem, så meningen var att om några grannar skulle se dem, skulle de tro att det var modern som satt på sparken.

En gris på en spark
Illustration:
Birgitta Ögneloo

Karl, Elsa och "gamla mor" gav sig i väg, föret var bra och fullmånen lyste upp vägen. När de kom fram till den gode vännen var lögevattnet klart, grisen rätades ut och lögades. När allt var klart klädde de på grisen och körde hem den på samma sätt. Den julen kunde Elsa, Karl och hans riktiga mor äta gott, enligt Karls egen berättelse.

Klädbekymmer

Naturligtvis var även kläder ransonerade. De plagg som fanns att köpa var av dålig kvalitet, då materialet blandades upp med cellulosa från skogsindustrin, så kallad cellull. Det blev rynkigt och det värmdes dåligt. Skor och gummistövlar var nästan omöjliga att få tag i. De var ransonerade på grund av att importen av råmaterialet inte fungerade. Detta gällde dock inte skor med träsula. En del träskor var ledade för att inte vara så stumma och hårda.

I sin bok *Ett sekel i Ekeby* berättar Lars Andersson:

"De flesta har förmodligen aldrig hört talas om och många kanske har glömt, att det under 1940-talet fanns något som kallades "träböttnastövla" - dessa underliga skodon som såg ut som en träsko i botten och upptill var en gummistövel. Att gå inomhus på ladugårdsgolvet gick väl bra, men utomhus på vintern med snö och halka, ja då kunde de vara "livsfarliga".

Garn fanns inte heller att köpa, så det gamla repades upp och stickades om till nya plagg. Strumpor stoppades så länge det gick. När de var utslitna i foten behölls skaften och en ny fot stickades av garn från någon gammal tröja. Det som inte gick att laga blev flock till madrasser och kuddar. Allt togs till vara. Säckarna som användes i lantbruket till potatis och annat lagades för att kunna återanvändas. Vita sockersäckar sprättades upp i sidsömmarna, syddes ihop två och två och blev på så sätt fina lakan. Det hände till och med att innertaket på en gammal bil syddes om till barnen. När de vuxna slitit ut sina kläder sprättades de itu och de användbara delarna kunde bli ett par pojkbuxor eller en klänning till lillflickan.

Den som inte hade någon symaskin eller kunde sy anlitade kanske någon av de hemsömmerskor eller skräddare som fanns - om man hade råd. Barnens urväxta kläder gavs också bort till andra familjer som hade många barn att försörja. Familjer med tio till tolv barn var inte helt ovanligt. Under den här tiden byggdes flera så kallade *barnrikehus* - villor för stora familjer.

Riksmarschen

I tidningar och radio uppmanades folket att hålla sig i god kondition. Den första riksmarschen anordnades 1940. Ett speciellt märke delades ut till dem som klarade distansen på 15 kilometer för män och 10 kilometer för kvinnor. Händelsen fångades träffsäkert av Boxholms egen revy författare och visdiktare Knut Hallin (pseudonymen *Sparta*), som skrev följande strofer:

*"På Bäcklund gick bena liksom en pistong,
Han spurtade ledigt från Kalle Ballong.
Själv så starta jag i Verdandis lag
Tillsammans med Birkegård som var i slag.
Å sola på himlen hon flamma och brann
Å jägmästarn kuta så tårarna rann.*

*Å skräddare Engberg tog sats vid vårt torg,
Han gladeligt tog täten vid Charlottenborg.
Efter startade Pihl men han miste sin stil
Så honom fick Helmer snart hämta i bil.
Vanny han såg ej på titel å rang,
För prästen han diskade för att han sprang.*

*Hej svejs, sa Bege, jag knallar och går
Å kommer nog åter nån gång fram i vår
Å Norén han gick med förklarad blick,
Han starta i sällskap men Salla och Prick.
Men fru Öhrn hon gick bet ner vid Lokarp må tro,
Hon satt hos Tobias å mjölka en ko."*

Ja, så skrev han "Sparta" om de personer i samhället som alla kände.

Lottorna

Liksom på andra håll i Sverige fanns det olika organisationer som hjälpte till under krigsåren. Hemvärnet bildades, liksom Lottorna, som bland annat stickade strumpor till militärerna. År 1941 utgick ett upprop till alla kvinnor i Boxholm som hade tid och möjlighet att ansluta sig:

"Upprop"

Som för alla är känt existerar icke någon Lottaförening i våra bygder, varför det vore önskligt att en sådan komme till stånd och omfattade hemvärnsområdet.

Vi få därför vädja till alla kvinnor, som äro intresserade och som kunna disponera en del av sin tid för ett sådant behjärtansvärt ändamål, att om en förening kommer att bildas, ansluta sig till densamma.

Ett allmänt möte skall äga rum i Folkets Hus i Boxholm tisdagen den 18 februari 1941. Vid detta tillfälle är meningen att styrelse skall väljas, och är det avsett att alla kommuner skulle vara representerade i densamma.

Lottaföreningens uppgifter såväl i fredstid som då ofärd råder, komma vid detta allmänna möte att i viss utsträckning tillkännagivas av L. K. -sekreteraren i Östergötlands västra landstemsförbund, Fru Estrid Stårck, Linköping."

Så kom det sig att det i Boxholm den 18 februari 1941 bildades en lottaförening. I protokollet från detta första möte kan man bland annat läsa följande:

"Sedan 1 år tillbaka har Boxholm med omnejd haft ett synnerligen livaktigt hemvärn och därmed har behovet av lottor alltmer givit sig tillkänna. Hemvärnet, luftskyddet o.s.v. ha vid övningar vid flera tillfällen frivilligt utspisats av initiativrika, hjälpande kvinnor, men nu ansågs tiden vara mogen för en Lottakår och genom annonser i ortspressen har dagens möte sammankallats. /—/ Mötet var talrikt besökt, ca 65 personer åhörde med intresse dagens förhandlingar."

Namnet på kåren blev Södra Göstrings Lottakår. Av intresse i sammanhanget kan väl också vara att årsavgiften vid första mötet bestämdes till 3 kronor för passiv lotta, 2 kronor för aktiv lotta och en krona för unglotta.

Nu gällde det för lottorna att snarast anskaffa ett fältkök och en förfrågan om hjälp och råd i frågan gick i ett brev till fru Una Sjögren som tydligen hade vana i dylika frågor. Här nämndes bland annat att man arbetade för ett hemvärn bestående av cirka 60 man.

Att inköpa det nämnda fältköket kostade en hel del pengar och ett startkapital på 100 kronor kom från centralförbundet. Det behövdes emellertid mera pengar, så kåren anordnade på valborgsmässoafton en fest med tombola och övriga basaranordningar i Folkets hus. Festen blev enligt protokollet mycket lyckad och gav ett netto på 753 kronor och 3 öre.

I september 1941 utgick en förfrågan till lokalavdelningarna i Ekeby och Åsbo, som bildat egna kårer, om ett eventuellt gemen- samt inköp av ett Alfa-Laval fältkök. Priset för ett sådant kök var vid tillfället 434 kr. Om ett fältkök nu skulle inköpas så behövdes ju också kunskaper för att sköta det. Därför skickades i september också en förfrågan om att få sända tre personer till en kokvagnskurs.

Så småningom kom man igång och lottorna ordnade förplägnad vid fältskjutningar och hemvärnsövningar, deltog i riksoriente- ring och riksmarscher samt Flaggans Dag med mera. Dessutom kan vi läsa i ett protokoll från oktober 1941 att man genom Röda Korset skulle sända tio par strumpor till Finland, samt i ett med- delande från Röda Korset att lottorna fått gå en 36 timmars sjuk- vårdskurs. Här kan man också se att en sångkör skulle bildas och att två personer genomgått kokvagnskursen. Lottorna hade också medverkat vid transport av finska krigsbarn, och de hade vid ett

propagandamöte samlat in 126 kronor i kollekt till finska barn. Sex lottor från bygden hade också tjänstgjort vid ett uppsamlingshem för finska barn i Norrköping.

Lottornas engagemang för olika behjärtansvärda ändamål fortsatte oförtrutet under resten av kriget. Man ordnade bland annat basarer och filmföreläsningar för att få in pengar som sedan sändes till olika projekt. Man tog upp kollekt i kyrkan till förmån för de nordiska grannlänternas nödlidande barn. Man stickade till hemvärbnet, förfärdigade tombolavinster och sydde babykläder till Svenska kommittén för internationell hjälpverksamhet samt bidrog till fältjulklassen.

Den 9 december 1945 anordnades en julmarknad på torget med tombola, amerikanskt lotteri, konditori och försäljning av julsaker, varm glögg och korv. Kaffeservering fanns i Folkets hus, där kantor Arnell underhöll med pianomusik. Julmarknaden var välbesökt, och nettot blev 638 kronor och 53 öre.

Röda Korset

Röda Korset flyttade redan tidigt in i den lokal i garagebyggnaden på bruket där de fortfarande finns kvar. Verksamheten kunde bestå i så olika saker som att sända pengar till fadderbarnsverksamhet i Norge, till tandvård för skolbarn i Malexander, utlåning av förbandsmaterial, medverkan i Europainsamlingen med mera.

Röda Korsets protokoll från åren 1939-1945 ger en intressant inblick i organisationens kristidsarbete. Redan vid ett möte i Carlsberg i juni 1939 beslöt man att ordna med ett luftskyddsförråd för Boxholmskretsens räkning. Till hösten samma år hade man utbildat 32 personer i samarittjänst, varav sex män och 26 kvinnor. Av de senare var sex sjukvårdskunniga.

Vid januarimötet 1940 inkom en gåva av åtta kronor, som beslutades användas till inköp av garn för stickning till neutralitetsvakten. En tackskrivelse lästes upp från *Östergötlands insamling till en Finlandsambulans* som fått 1 108 kr från Boxholmsavdelningen. En förfrågan från överstyrelsen av Svenska Röda Korset om medverkan vid utrymning av större luftskyddsorter avböjdes. Enighet rådde inom styrelsen att "då Boxholm självt är luftskyddsort,

Boxholm varken kan mottaga evakuerade, eller lämna utrustning till densamma, då samhällets egna barn kan komma att få bruk för allt som finns."

Till Finlandshjälpen skickades i januari 1940 material från Boxholm. Här är listan i sin helhet:

*18 kompletta babyutstyrslar
4 st. barnmadrasser
div. trikåpersedlar åt större barn
35 st. hästtäckan
20 par knäskydd
23 par strumpor
9 par vantar
2 par muddar
1 par raggsockor
3 st. hjälmskydd
1 st. öronskydd
1 st. halsskydd
10 par strumpor ska läggas till luftskyddsförrådet.*

I januari 1941 gjordes en insamling av sockerkort till Finland och Norge. Människorna i Boxholm delade alltså med sig av sina smått tilltagna ransoner till de som hade det ännu svårare. I senare protokoll kan vi se att insamlingen gav hela 219 kilo socker. Röda Korset fick på ett möte en förfrågan om de ville vara med och ta norska och finska fadderbarn. Det togs senare beslut om att hjälpa ett norskt barn.

I september 1942 upprättades ett förlossningshem i Boxholms säteri. Doktor Larsson önskade att kretsen skulle inköpa viss kirurgisk utrustning. En gåva av distriktsstyrelsen på 32 kronor och 80 öre användes för detta ändamål. Doktorinnan Möller föreslog också att tillfråga doktor Möller om han ville överlämna sin privata utrustning. Hjälp skickades i form av 50 kronor till Frankrikes barn.

Under 1943 beslöt man att iordningställa förbandsplatser i Ekeby, Rinna, Blåvik och Malexander så fort som möjligt. Inköpslicens för fotogen och väv till mitellor hade redan begärts. För detta ändamål fick man 250 kr från distriktsstyrelsen. Man tog också ett beslut om att köpa in 10 st förbandsväskor á 7 kronor och 50 öre, samt att från bolaget beställa bårstänger och spjälor.

Som en liten kuriositet kan vi också se att fru Gustavsson, Egna hem, som visat särskild nit i stickning, fått 15 kronor i gratifikation och att man från Buenos Aires mottagit två par tofflor samt ullgarn till halsdukar.

Vid mars månads möte 1944 beslöt man att skicka bårar till hem-skyddets förbandsplatser i Malexander, Blåvik och Rinna. Söndagen den 8 oktober samma år deltog Röda Korset tillsammans med Kvinnliga Bilkårister och Norgekommittén i landsinsamlingen av kläder och skor för Norge. Insamlingen utfördes av scouter och unglottor.

I slutet av 1945 kunde 100 stycken handsyddas barnskjortor skickas iväg till behövande.

Detta är bara ett litet axplock av allt som Röda Korset i Boxholm gjorde under krigsåren. Förutom detta gick problemen med byte av sjukbilsförare och sjukvårdsutrustning, ombyggnad av de nya förarnas bilar samt gengasutrustning till dessa som en röd tråd genom protokollen hela denna tid. Pengar till verksamheten kom in som gåvor samt genom att anordna fester med filmvisningar, sång och musik, teater och sketcher med mera.

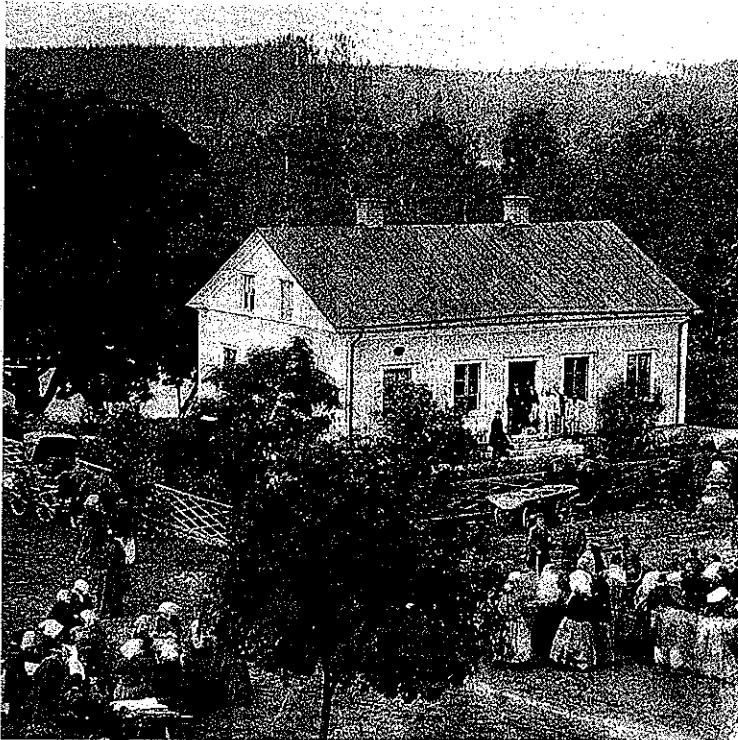
Affärslivet

Affärslivet i Boxholm hade sina glansdagar vid mitten av 1900-talet. Längre fram i detta kapitel kommer en redogörelse över utbudet på orten vid denna tid, men först en kort bakgrund:

År 1864 upphävdes den sista lagen om städernas ensamrätt att bedriva handel. Tidigare fick ingen försäljning ske inom en radie av tre mil från närmaste stadsgräns. Från Boxholmsbygden reste man till Skänninge för att göra större inköp och sälja sina varor, för vilka man först var tvungen att betala tullavgift.

Med en friare handel började bönder och långväga handelsresande sälja sina varor på torgen även på mindre orter. Vid Boxholms bruk fanns det ett stort motstånd mot denna handel, som konkurrerade med brukets egen försäljning.

Det gick fortare på landsbygden där handelsbodas växte upp som svampar ur jorden. Snart hade varje större by en egen affär med de varor befolkningen inte själva odlade eller tillverkade.

Torghandel vid bruket
Fotot ägs av Metall avd 184

Boxholmsbygden var på 1870-talet fortfarande - med undantag av Boxholms och Flemminge järnbruk - en utpräglad jordbruksbygd som dominerades av självhushållning och byteshushållning. Man köpte bara det som man själv inte kunde odla eller tillverka. Vi får inte heller glömma bort de varor som tillverkades av hantverkarna: smeden, vagnsmakaren, skräddaren eller skomakaren. Dessutom gav statsystemet de många lantarbetarna såväl bostad som lön in natura.

Statarna blev inga storkunder hos lanthandlarna, men då de fick en liten del av lönen i kontanter kunde de ändå göra en del inköp. Bruksarbetarna - i synnerhet mästersmederna - hade högre löner och kunde därför handla betydligt mer. Det skedde i början på torgdagarna vid bruket.

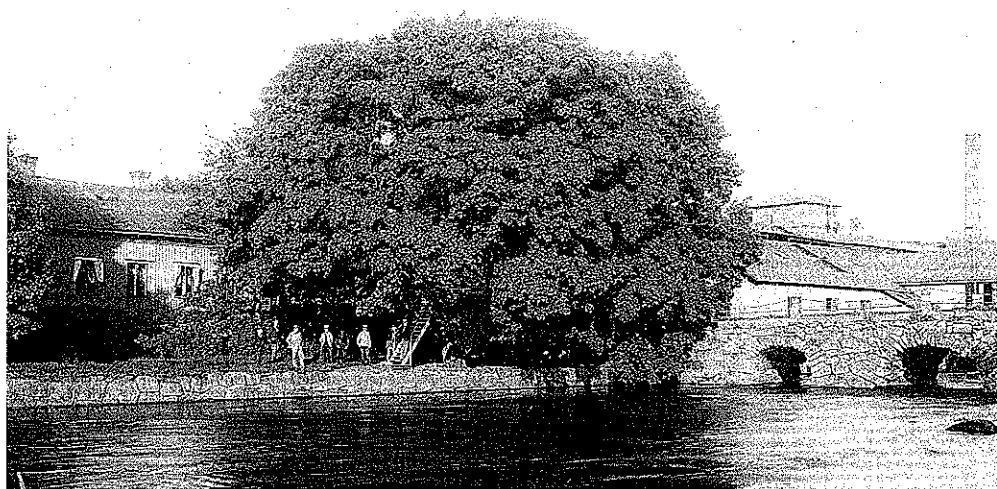
Omkring 1870 ägde torghandeln rum varannan lördag. Dessa dagar var det också avlöningsdagar på bruket. Försäljarna höll till på Gamla torget vid brukskontoret och på gatorna runt omkring. Vid denna tid fanns det ännu inte något järnvägsspår genom området: industrispåret anlades först omkring 1885.

Här salufördes så gott som allt man kan tänka sig. Signaturen *Kave* beskrev detta i en artikel i ÖC från 1950-talet:

Där stod lantbrukarna med sina alster, där fanns slaktare och kötthandlare, skomakare med stövlar och även lättare skodon, västgötaknallar och judar som sålde klädestyger och andra vävnader, men där stod också gummor med sockerkakor och karameller. Där fanns ett par kvinnor från Tranås, "Mor på kullen" och "Westerbergskan" som lockade med polkagrisar och pepparkakor. Och de gjorde också affärer - ja det luktade pepparmyntskarameller över hela bruket på dessa torgdagar. På Hotellet, som kallades "Syltan" såldes öl och även den varan hade en strykande åtgång dessa torgdagar.

Bakom brukskontoret fanns en stor lönn och i själva trädet fanns en plattform, stor som en balkong. Detta var den så kallade Lönnkrogen där bruksbokhållarna drack snaps eller grogg innan de blandade sig med folket. Det dracks friskt, och inte sällan urartade marknadsdagarna i slagsmål. Polis fanns ofta på plats för säkerhets skull, och det hände ibland att marknadsdagarna fick efterspel i häradsrätten. Så var till exempel fallet på Göstrings härads höstting 1873 då en handlare vid namn Lindström från Säby socken stämts för att ha varit berusad på Boxholms torg, ha sålt utan tillstånd samt kallat länsman Almgren för *skitpojke*.

Lönnkrogen
Fotot ägs av
Bruksmuseet

En stillsammare affärsman var originalet *Gubben Säker* från Åsbo. Han var i många år traktens skickebud. Sitt namn fick han eftersom han aldrig glömde ens det minsta lilla ärende, trots att han aldrig skrev upp någonting. I regel gjorde han två turer i veckan till Boxholms bruk. Vandringen startade i Västra Harg, och redan i ottan

tittade han in i gårdarna med sitt sedvanliga "Guss fre' här inne! Ska kära mor ha bu' ida?" Varorna bars på axeln i en rymlig spånkorg, som hängde över en påk gjord av en krokig grangren.

Här fanns också *Hönsa-Lotta* som hade en eller ett par hönor med sig i en korg. Hon sålde förklädesband och tyger som tillverkats utefter hennes trad i skogsbygderna mellan Ulrika och Boxholm.

Laggarn tillverkade och sålde laggkärl, ett hantverk som han lärt sig av sin far. Han sålde också klockor på torget, och när armbandsur blev på modet hade han lagret samlat på sina egna armar. Det var bara att dra upp rockärmen och visa lagret när någon ville se på en klocka.

"Gubben Säker"

Fotot ägs av Börje Birath

"Laggarn"

Fotot ägs av Börje Birath

När järnvägen började byggas genom Östergötland på 1870-talet klagade rallarna på att både bönderna i trakten och handelsmännen från städerna höll för höga priser. Det blev ofta bråk när avlöningsdagen kom och rallarna skulle proviantera. Fjärdingsman Stolt fick upprätthålla ordningen med hjälp av traktens knektar. På grund av stridigheterna beslutade baningenjören, en fin herre med egen betjänt, att öppna en egen affär för rallarna. Affären kallades *Futten*, och mot särskilda poletter kunde de där handla sina förnödenheter till ett billigare pris.

Bruket hade nu också öppnat en så kallad brukshandel för sina anställda. Här kunde arbetarna köpa sina varor ganska billigt och även få handla på räkning - *kritsa* - tills nästa avlöning kom.

Traktens övriga befolkning började känna sig ordentligt missgynnade jämfört med rallarna och de bruksanställda. De gick därför ihop och bildade en inköps- och delningsaffär med låga priser. Bland annat hade en baptistpastor, som ibland tjänstgjorde vid ett fiskeläge, berättat om hur dåligt fiskarna fick betalt jämfört med vad fisken kostade när den kom till Boxholm. Det bestämdes därför att han skulle skaffa fram billig fisk till boxholmarna. Även salt, socker och kryddor lyckades den bereste pastorn skaffa.

När järnvägen var färdig och rallarna försvann överläts Futton på en privatperson. Denne kunde dock inte skaffa varor lika billigt som baningenjören. Han fick köpa sitt lager genom en handelspatron och hos bönderna, och därför steg priserna betydligt.

År 1875 tillträdde Wilhelm Wettergren som brukspatron. Han såg behovet av en ny inköps- och delningsaffär och uppmanade några av sina arbetare och förmän att bilda ett handelsföretag. År 1876 bildades Boxholms Handelsförenings Aktiebolag. Priset på aktierna var 10 kronor, och ingen fick ha mer än 30 aktier. Företaget övertogs så småningom av en köpman från Skänninge som hette Gustaf Larsson.

Boxholms
Handelsförening
Fotot ägs av H Sällberg

År 1884 bildades en förening som kallades Sällskapet Arbetarnas Ring där medlemmarna mest bestod av rallare som blivit kvar som banvakter och stationskarlar. De turades om att resa till Göteborg på sina fribiljetter och göra inköp på efterkrav till *Ring*en. Varorna delades sedan upp i en järnvägsvagn. Detta sågs inte med blida ögon av stationsinspektör Gyllenhammar som själv var delägare i ett handelsföretag på orten. Han gjorde vad han kunde för att förhindra affärerna. Stationskarlarna blev förbjudna att vara med i *Ring*en. Gyllenhammar hotade med att dra in deras fribiljetter och sluta undervisa dem i den nödvändiga telegraferingen om de inte gav upp sin verksamhet.

Detta gjorde att affären i *Mjölhnarns loge* kom till. Här hade Åsbo kommunstyrelse under nödåret 1867 gjort i ordning en upplagsbod. Där hade man utdelning till de hungrande i form av mjöl som var blandat: till hälften havre, till hälften råg och ofta även med bark. När boden efter hungersnödens slut inte behövdes längre, fick *Ring*en möjlighet att hyra lokalen. Detta betydde att man kunde dela varor flera dagar i veckan. Sortimentet bestod mest av basvaror och kunden fick själv svara för emballaget. Sillen hämtades i en kruk, mjölet i en tygpåse och sockertoppen togs under armen. Betala fick man göra när varorna beställdes.

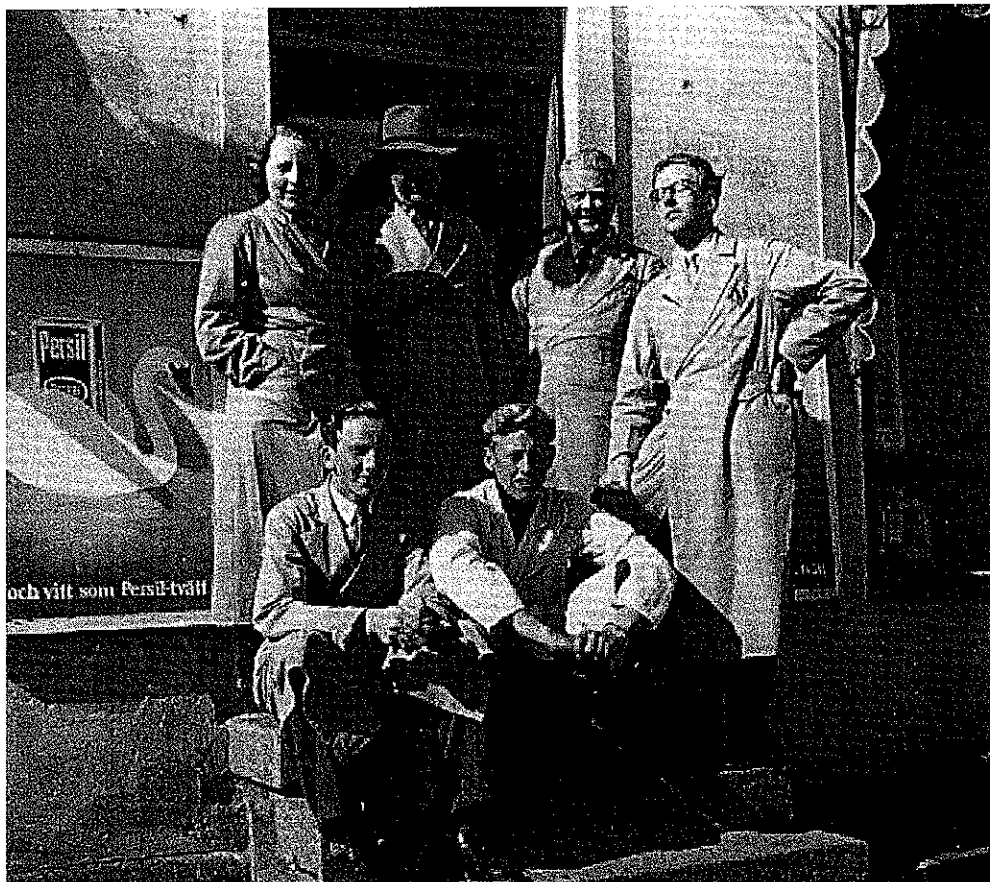
Mjölhnarns loge kan sägas vara början till Konsums verksamhet i Boxholm. Denna enkla lokal hade man kvar ända till 1895, då bruksdisponenten inte längre ville hysa föreningen.

Nu behövdes snabbt en ny lokal. På sommaren samma år började föreningen bygga en helt ny affär på tomten Storgatan 4 (sedermera Grandells). I den nya affären kom man att sälja inte bara spece-
rivaror utan även träskor, som köptes direkt från Flisby trätoffelfabrik för en krona paret. Man sålde också snus och tobak som köptes direkt från Tannefors snuskvarn. Till den första julen tog man dessutom hem varor *tjänliga som leksaker* för en summa av 55 kronor. Sedan denna tid har Konsum utvecklats, även om man tidvis, till exempel under lågkonjunkturer och krig, tvingats banta verksamheten.

Vi förflyttar oss till mitten av 1900-talet när konsumentkooperationen på orten var som störst. Konsum hade då flera mataffärer, såväl i centralorten som på landsbygden. Dessutom drev kooperationen flera specialaffärer.

Utifrån våra egna och andras minnen, nedtecknade eller omtalade i våra intervjuer vill vi här redogöra för affärslivet i Boxholm när det var som mest utbyggt.

Låt oss börja med kooperationen. Speceriaffärer fanns förutom Konsums huvudbutik i Förstaden, en vid det gamla torget på bruket samt i Flemminge, Timmerö, Malexander, Blåvik och Strålsnäs. I tätorten fanns dessutom specialaffärer som Konsum chark (vid gamla torget), Textilkonsum (Storgatan 12) samt Konsums järnhandel (Storgatan 14).

*Konsums personal
utanför butiken vid
gamla torget
Fotot ägs av
Lennart Ekholm*

Servicen till kunderna var på den här tiden stor. Varorna kördes ut med en varubil. Chauffören, trotjänaren Allan Gustavsson, var känd av de flesta boxholmsbor som *Allan på Ringen*.

Sven Nordqvist berättar i sina nedtecknade minnen hur leveranserna gick till:

Att få åka bil på 20-talet, det var inte så vanligt. Därför var det många ungar som försökte att få åka med "Ringabilen" som

Konsums lastbil kallades. Chaufför på bilen var Allan Gustavsson, en av de första i Boxholm som tagit körkort. När jag slutat jobbet hos fiskhandlare Renvall, vid 12 tiden gick jag på eftermiddagen upp emot "förstaden" och tittade om Konsums bil var synlig. Varje måndag körde de ut mjöl till sina kunder. På måndagarna efter avlöningarna körde de hela dagen. Då gick jag redan vid halv niotiden och tittade om Allan börjat köra.

Det var rätt jobbigt att springa ut och in i kåkarna en hel dag, med 10-15 kilo till varje familj. Först körde vi ett lass så kallade ströposter. Det var uppe på Storgatan och ner mot Långholmen, Källarholmen, Lagerholmen och senare upp på Nygatan, Dalagatan, Bryggaregatan och några ställen till.

Nästa tur var Kyrkbyn, med Vaxholmarna, Strömsholmen och Sandholmarna på båda sidor av Malexandervägen och Tallholmen.

Vidare upp emot Egnahemsområdet vid Timmerö, det var inte så många hus här vid den tiden.

Sedan kom det största lasset, då gällde det Fällehagen och hela gamla Egnahemsområdet. Här hade Konsum sina flesta kunder. Den sista turen gick sedan ner till Flemminge och upp till Vivåsen, vidare fram till Grebo och ibland ända upp till Ekeberg. I regel var det redan stängningsdags i butiken, klockan var ofta över sex när vi hade slutat för dagen. Jag fick alltid en krona och en chokladkaka eller något annat ätbart.

Varorna hämtades på järnvägen. Socker, mjöl och bland annat cement kom i fullastad järnvägsvagn. Cementsäckarna vägde 57 kilo och det var cirka 200 säckar i varje vagn. Då kändes det i både armar och ben när det var kväll. Mjöl- och sockersäckarna körde jag fram med en kärra och Allan bar in dem på ryggen när vi lossade dem senare på Konsums lager. Sockerlådorna vägde 31-32 kilo och dessa fick jag själv bära in, och även det blev jobbigt för det var så skarpa kanter på lådorna, och de skar in i skinnet på armarna. Det tyngsta var när vi skulle stapla upp 8-10 lådor högt, det var omöjligt att ensam orka med. Jag försökte men det gick inte, det blev för tungt, men Allan hjälpte mig och då gick det bra.

Vi körde också varor till de andra Konsumbutikerna på bruket.

"Allan på Ringen"
Fotot ägs av Harry Andersson

*Med bilen gjordes också turer till Mjölby kafferos-
teri. Allan lämnade tre-fyra säckar orostat kaffe
och en vecka senare kunde han hämta det färdig-
rostat.*

År 1905 uppfördes en saluhall på bruket. Den flytta-
des senare till det nya torget och så småningom slu-
tade den efter ännu en flyttning som förråd åt kom-
munen. När Parkgatan förlängdes revs den gamla
saluhallen till bedrövelse för många nostalgisk
ortsbo.

Under årens lopp har det funnits många handelsbo-
dar runt Boxholm. Den första butiken i Åsbo öppna-
des av snickare Landström i Syllebro. Han tillverka-
de också likkistor som han levererade även till stä-
derna. Vid stadsbesöken köpte han in varor som han
sedan sålde i sin affär.

Malexanders första affär fanns i en visthusbod vid Gripenberg.
Några andra butiker ute på landet var Sandviks specerier, Tinkulla i
Blåvik, J. W. Adolfssons Speceri- och charkuteriaffär Ådalen i
Ryckelsby, Åhagens lanthandel i Ekeby, David Anderssons i Öringe,
Wiktor Olssons i Danielshammar samt Nystrands i Strålsnäs. Det
har också funnits butiker i Björke och Mossebo och på flera andra
platser. I Rinna fanns en lanthandel vid kyrkan och vid
Ljungstorpsskorset både lanthandel, cykelaffär och kiosk.

*David Anderssons
affär i Öringe*
Fotot ägs av Krafttaget

Åter till centralortens affärsliv: Förutom Konsums alla affärer fanns det under 1940-, 1950- och 1960-talen ett stort antal butiker. Ortens invånare kunde köpa i stort sett allt de behövde utom starkvaror. Sedan brännvinsbränneriet i Enshult lades ner fick vin- och brännvinskunderna åka till Skänninge och sedermera Mjölby eller Tranås för att handla.

En anekdot från denna tid förtjänar att berättas. En malexanderbo med bil fick ofta i uppdrag att skjutsa törstiga ortsbor till systembolaget i Skänninge. Betalningen skedde delvis genom att chauffören fick smaka på varorna. En hemresa bar det sig inte bättre än att ekipaget stannades av en polis, som kunde konstatera att föraren fått del av sin betalning redan under färden. Då polismannen frågade hur mycket han druckit, svarade föraren att han *"ta'tt en sleek"*. På polisens fråga hur mycket en sleek var, konstaterade han att *"det gick ungefär tre på en halvliter"*.

Beträffande speceriaffärer i tätorten fanns Nordqvists Speceri och husgeråd, Nordström och Petterssons samt Adolf Svenssons Eftr. *Anders i Boa*. Här fanns flera mjölkaffärer, förutom mejeriets butik, Simon Björssons mjölkaffär på Parkgatan och Frida Karlssons lilla källarbutik på Övre vägen i Fällhagen. Det fanns också slakteributiker som till exempel Strömbergs Chark i Frostlinghuset vid Storgatan samt Frejs (senare ÖAF), också den på Storgatan. En tid fanns även Boxholms fiskaffär vid Storgatan, som först innehades av Berner Johansson och senare övertogs av hans syster Rosa Stålhandske.

Klädaffärer fanns det gott om. Wanges var den största och mest välbesökta av dessa. Där fanns både herr- och damkläder. Herrarna kunde också göra sina inköp hos Engbergs och BeGe:s på Storgatan eller Rosells (tidigare Östlunds och senare Sjögrens Herr o Junior) på Järnväggsgatan. Barnkläder fanns hos Barngarderoben på Parkgatan. Den senare flyttade till det nya affärshuset på Storgatan och bytte då namn till Barn & Tonår.

Den som sydde själv kunde köpa tyger hos Textil-Konsum eller Ester Ljunggren, som även sålde damunderkläder. Det fanns inte mindre än tre skoaffärer: Axel Johanssons på Storgatan, Elis Gustavssons samt Aronssons på Järnväggsgatan. Helga Lundström och Ebba Liljeqvist sålde damhattar.

*Interiör från BeGe:s
Herrekipering.
Fotot ägs av Inger Berggren
Strömberg*

Några av de kaféer som funnits är: Stina Janssons, Kurts (tidigare Wedins och Wrangels), Karlssons, Wienerkonditoriet och Fridas.

*Evert och Frida
Persson i sitt kafékök
Fotot ägs av
Kristina Persson*

Mat och kläder i all ära, men det fanns dessutom en hel rad specialbutiker. Här har man genom åren kunnat köpa cyklar, radio, fotoartiklar, ur och guld, pappersvaror, böcker, tobak, blommor, armatur, presenter, elartiklar och hushållsmaskiner, väskor, pälsar, sportvaror, och möbler. I en del av dessa branscher fanns till och med flera affärer. Förutom dessa specialbranscher har det också funnits tre diverseaffärer som är värda några extra rader:

I norra ändan av Storgatan låg *Grandells* som hade det mesta inom plåtslageriartiklar och mycket annat, såsom leksaker och porslinsvaror. I den södra delen av samma gata fanns *Walles varulager* och där såldes det mesta man kunde tänka sig: dukar, handdukar, porslän, presentartiklar och leksaker. Många minns än de auktioner som Walle ordnade när han skulle upphöra med sin verksamhet. Folkets Hus A-sal var fylld till bristningsgränsen av folk från när och fjärran som vallfärdade dit för att göra fynd.

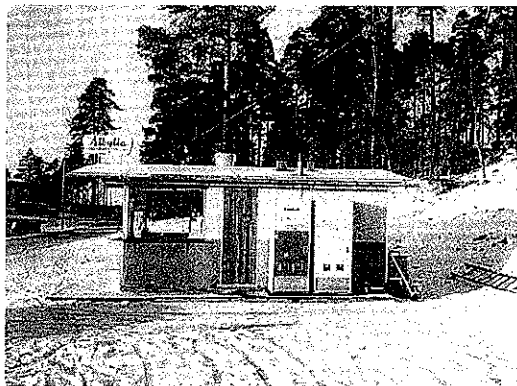
*Hilma Grandell
i sin affär
Fotot ägs av
Carolina Henningsson*

På Järnväggsgatan låg *Londonbazaren* vars föreståndare Hammarlund - kallad *Knorr* - ordnade auktioner utanför affären på lördagarna om han tyckte affärerna gått dåligt under veckan. Här kunde också arbetsamma skolpojkar tjäna sig några ören genom att skickas ut på landsbygden - ibland ganska långt - för att sälja småsaker. En av dessa pojkar, Sven Nordqvist, berättar i sina nedtecknade minnen:

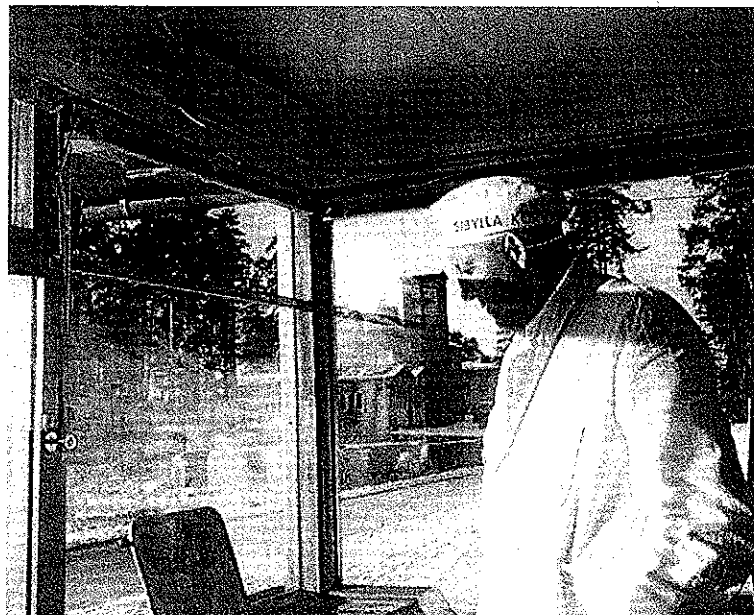
I Boxholm fanns på 1920-1930 talen en affär som var något annorlunda än alla andra. Den låg i samma hus där Wedins konditori hade sina bagerilokaler inne på gården. Och den affären hette "Londonbazaren". Där inne fanns allt utom livsmedel. Det var fullt av varor överallt, utan någon som helst ordning varken i varuslag eller uppläggning. Där fanns alla slag av kortvaror, leksaker, pappersvaror och korgar av alla de slag, resväskor och en del billiga tyger, blåkläder och så vidare.

Innehavaren hette Hammarlund, bar alltid plommonstop och rökte cigarr av märket Stenbergs blå. Nedanför trappan vid ingången låg det alltid massor av fimpar, som många ungar tog vara på och rökte upp. Hammarlunds affärer var nog inte så lysande. Hös honom fick vi låna en vanlig så kallad unicabox och så packade han i diverse småsaker. Var det mot jultid så blev det julkort, telegram, julstjärnor, tomtar och alla möjliga mer eller mindre säljbara saker. Vi fick 10% på bruttopriset på det vi lyckades sälja. Det blev inga stora pengar, 1 krona och 50 öre till 2 kronor per gång när vi varit ute på tur.

Turerna kunde bli ganska långa ibland. Sven berättar bland annat om en sparktur till bygderna på andra sidan Åsbo kyrka, där Sven och hans affärskompis blev skrämnda av en ilsken Sankt Bernhardshund och dessutom fick hjälpas åt att bära sparken hem till Boxholm då föret blivit för dåligt under tiden de varit ute.

*Kåres korvkiosk 1960-talet
Fotona ägs av Christina Bratz*

När det gällde kiosker var mångfalden inte lika stor som på kafésidan, men många kommer ändå ihåg Aina Lönnqvists kiosk (tidigare Börje Karlssons) samt Ullas kiosk som Kåre Andersen senare tog över. Dessutom fanns Kalle Petterssons korvkiosk. Senare öppnade Kåre Andersen en korvkiosk i samma område, och det blev Kåre som fick introducera såväl pommes frites som hamburgare. Kioskerna var - som så ofta i vårt land - traktens samlingsplats för ungdomen.

Antalet hantverkare - skomakare, skräddare, sömmerskor med mera - var stort i bygden trots alla butiker. Konsum höll sig med egen skomakare, men det fanns naturligtvis flera: Rignells skomakeri i ett gårdshus på Storgatan 21, Hallgrens på Parkgatan 4, Enok Gustavsson på Järnvägsgatan 11 och senare Erland Johansson. Även på landsbygden verkade många skomakare.

Av skrädderier kan nämnas Albin Lönnkvists dam- och herrskrädderi. Vanligt förekommande var hemsömmerskor. Hos en dam som hade en stickmaskin kunde man beställa sina tröjor och slapp sticka själv. Detta var en liten revolution för dåtidens husmödrar.

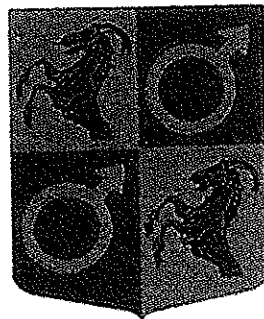
Eneroths snickeri och möbler var inrymt i en lokal på Storgatan 2. Verksamheten flyttades senare till Nygatan 11.

Herman Ögnelooch hade snickeriet som hobby när han var ledig från sitt tunga arbete i grovvalsverket på bruket. En annan som slöjdade på sin fritid var slöjdläraren Karl Johansson.

Boxholms köping

Optimismen efter världskrigets slut i kombination med glädjen över att äntligen vara en köping - ännu ett steg på väg mot att bli en stad - gav boxholmspolitikerna råg i ryggen. De första åren som köping fattades beslut som lade grunden till en intensiv byggverksamhet och en lång rad förbättringar under 1950- och 1960-talen.

Vid det första sammanträdet med det nya fullmäktige 1947 togs ett beslut om framtagande av ett köpingsvapen. Man beslutade också att anställa en stadsarkitekt samt att låta bygga två pensionärshem bredvid ålderdomshemmet i Timmeröområdet. Man dimensionerade värmesystemet för ytterligare tre pensionärshem, som skulle uppföras senare. Inte nog med detta: Senare samma år bestämde man sig också för att bygga en brand- och polisstation.

Svartån en kloak

Det finns mycket som vi i dag anser vara självklart som ännu inte var ordnat vid mitten av 1940-talet. Vatten- och avloppsfrågorna var brännande. Svartån var rena kloaken - avloppsledningarna mynnade rakt ut i ån utan rening. Sedan 1944 hade hälsovårdsmyndigheten lagt totalt badförbud från Strömslundsbron i Timmerö till Flemminge gårds norra gräns. Även tvätt och annan användning av åvattnet var förbjudet mot ett vite av 25 kronor.

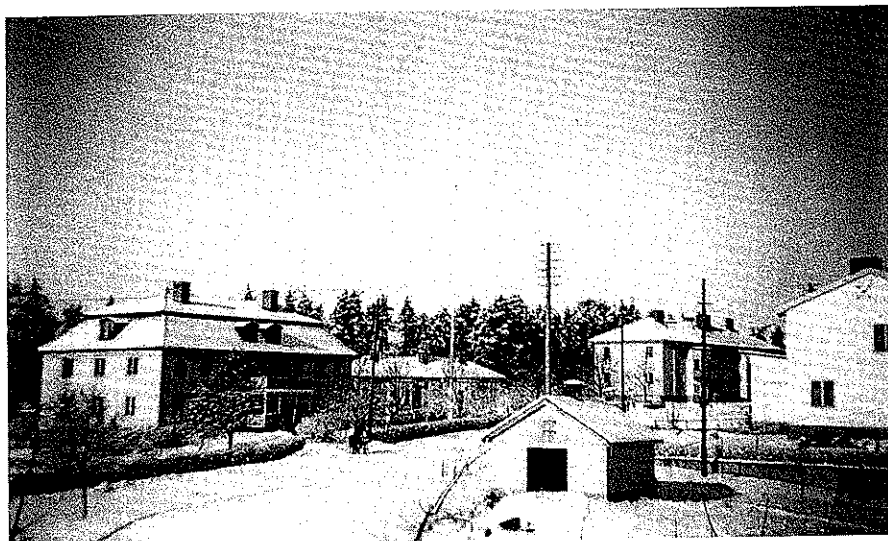
*Tvättstugan,
Strömslund
Fotot ägs av
Gunilla Kindberg*

Gatorna var i dåligt skick, såväl Storgatan som Parkgatan och många andra gator i köpingens egna hemsområden. En nämnd tillsattes 1947 för att se över situationen och ta tag i problemen. Under 1948 anställdes två gatuarbetare. Att anställa en ingenjör ansåg de flesta politikerna vara en onödig lyx.

Inom det sociala området hade man 1948 mycket att göra på grund av det nya barnbidraget. Föräldrar till barn under 16 år fick ansöka under slutet av 1947 för att få det nya allmänna bidraget. I januari 1948 hade man fått in ansökningar om 518 bidrag för 828 barn à 65 kronor per barn.

Trots att kriget sedan flera år var över, arbetade fortfarande kristidsnämnden för fullt. Nämndens expedition flyttades nyåret 1947-1948 till kommunalhuset. Göstrings härad hade också en finsk faderort, Kiuruvesi, och man ordnade bland annat finlandsaftnar till förmån för "den fattiga orten".

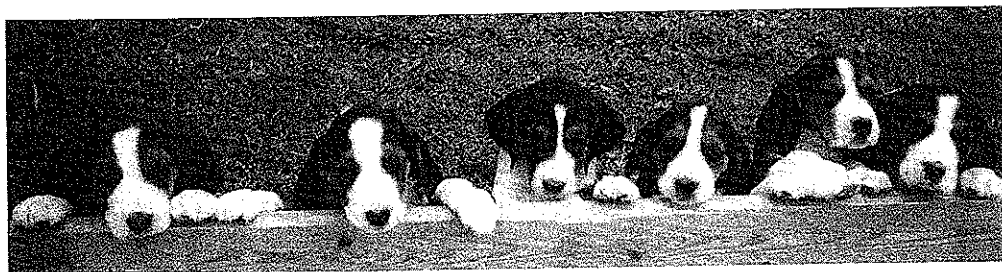
Såväl brandstations- som pensionärshemsbyggena spräckte kostnads-kalkylerna rejält, och man fick därför täcka merkostnaden ur 1948 och 1949 års utgiftsstaten. Under 1948 fick pensionärer ansöka om plats på de nya hemmen, och när ansökningstiden gick ut fanns 56 sökande på 24 lägenheter. Hyran sattes till 120 kronor per år för rum och kokvrå och 180 kronor per år för rum och kök. Övriga villkor var en minimiålder på 60 år hos de boende eller att de uppbar folkpension.

*Vy från Timmerö med
pensionärshemmen i
bakgrunden
Fotot ägs av
Inger Karlsson*

Hundskatt och pilsner

För 1948 fastställdes vattentaxan till 30 öre per kubikmeter och elavgiften till tio öre/kWh för belysning och åtta öre/kWh för kraft. Hundskatten var en mycket infekterad fråga: Varje år kom förslag om höjning, men den höll sig ändå på 10 kronor per hund och år, vilket var miniminivån och Östergötlands lägsta hundskatt. Det fanns 1948 - om vi antar att alla betalade sin skatt - 118 hundar i Boxholms köping. Under samma år utsattes skottpengar på grävling och räv till 5 kronor per fället djur. Skottpengar på kråkor, skator och kajor med 50 öre per fågel infördes 1949.

Efter en lång debatt tillät kommunfullmäktige i mars 1948 ortens speceriaffärer att sälja pilsner. Debatten var hård och meningarna gick ordentligt isär. Kommunalnämndens uppfattning stod mot nykterhetsnämndens. Ett par ledamöter menade att tillstånd skulle medföra missbruk och minskad nykterhet och yrkade därför blankt avslag. Tio ledamöter röstade för och fem emot, sju avstod och två var frånvarande.

Kommunisterna krävde på samma möte avskrivning av kommunalskatt för pensionärer; något som kommunalnämnden fann olagligt. Hårda ord utväxlades, och bland annat ansågs motionen vara "uppkäftig".

Med alla byggprojekt, nya åtaganden och planerade förbättringar av gatu-, vatten- och avloppsnäten gick det naturligtvis inte att hålla nere kommunalskatten. År 1949 höjdes skatten med 25 öre till 6 kronor och 5 öre, vilket ursäktades med ökade kostnader för folkpensionering och de fria skolmåltiderna för alla barn, som införts under 1948. Församlingsskatten var vid samma tid 95 öre.

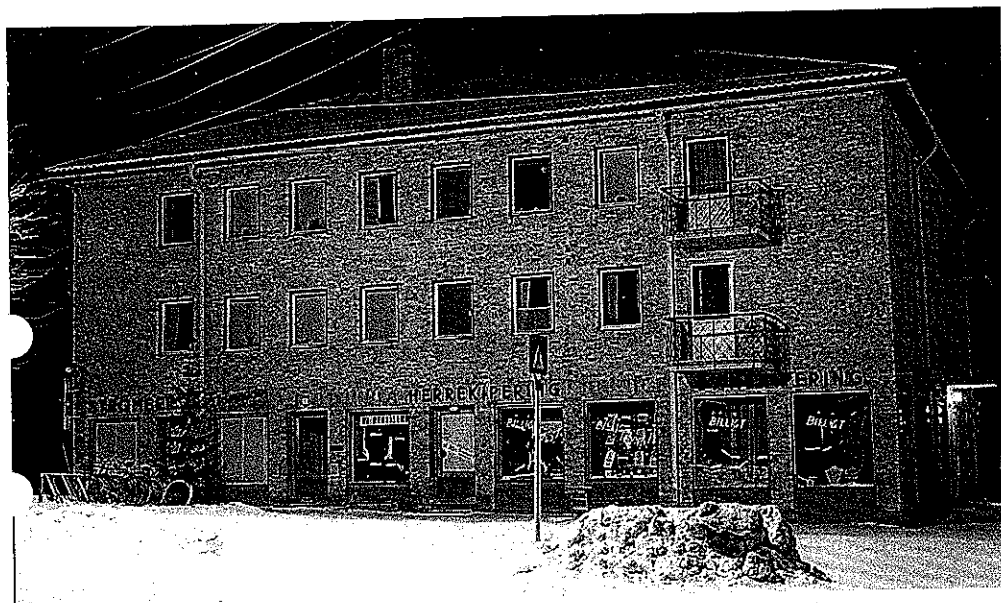
Många bekymmer

Det fanns mycket som fortfarande behövde göras. Vid 1948 års slut konstaterade kommunens kamrer bland annat:

- att ålderdomshemmet behövde om- och tillbyggas,
- att bostadsbristen var akut och att kommunalt bostadsbyggande kanske var den enda lösningen,
- att statens byggkvot hindrade kommunen från att bygga ytterligare tre pensionärshem i Timmerö.

De byggkvoter som många orter hade att rätta sig efter under och efter andra världskriget var både ett problem och en tillgång. Kommunen beklagade sig 1949 till bostadsstyrelsen över en allt för låg kvot på en- och tvåfamiljshus, vilket gjorde att man var en eftersatt ort jämfört med andra järnbruksorter. När Boxholm från och med 1950 inte längre var kvotort, beklagade sig kommunpolitikererna över detta: man befärade att man skulle få bygga än mindre hus, eftersom man hamnade på Länsarbetsnämndens byggkvot. En senare undersökning - 1952 - visade att 84 enskilda personer önskade bostad och att Boxholms AB hade behov av att utöka sin arbetarstam med 125 personer - för dessa fanns inga bostäder alls.

När det så kallade Frostlinghuset stod klart för inflyttning våren 1949 var det det första storbygget i tätorten sedan ett tiotal år in på seklet. Lägenheterna fylldes naturligtvis omedelbart på grund av den stora bostadsbristen.

*Frostlings hus
Fotot ägs av Ekeby
hembygdsförening*

Att bilda en gatunämnd löste inte problemen med Parkgatan, som blev riktigt akuta 1949. Redan vid snösmältningen fick de boende traska med sörjan över både sko- och stövelskaft. Men ännu sämre blev det när sommaren kom och det började damma efter vägarna. Parkgatan var även på 1940-talet livligt trafikerad, eftersom både mjölk- och charkuteriaffärer, bilverkstad, smedja, bussgarage och folkparken låg utefter gatan. Fönstren i husen blev smutsiga och dammet lade sig i tjocka lager överallt. Under 1948 hade man fått en tunna salt att binda dammet med, men det räckte inte till mer än en beläggning av gatan. De boende hoppades på regelbunden dammbindning i framtiden och helst asfaltering - då skulle man också slippa de souvenirer sopbilarna släppte efter sig på vägen till soptippen vid Björnmossen.

Vattenproblem och kommunal bostadsstiftelse

Sommaren 1949 aktualiserades också vattenproblemet, då en ovanligt svår torka satte in. Bland annat drabbades BB i Timmerö av vattenbrist vid flera tillfällen. Vattenransonering infördes, och gatunämnden fick extra anslag för att provborra och se var en ny kommunal vattentäkt skulle kunna anläggas.

I augusti 1949 beslutade politikerna att hos länsstyrelsen begära upplösning av kristidsförbundet och att kommunalnämnden skulle överta kvarvarande krisuppgifter, som ännu bestod i ransonering av kaffe och drivmedel. Gatunämnden fick anslag till provborrningar efter vatten och mer åtgärder för att säkra vattentillförseln i framtiden.

På grund av den akuta bostadsbristen föreslogs 1949 bildande av en kommunal stiftelse som eventuellt skulle låta bygga flerfamiljshus. Man tänkte försöka få bygga på marken vid ålderdomshemmen och detta hoppades man skulle få ske redan under 1950. I oktober beslutade kommunfullmäktige att två bostadshus med sammanlagt 29 lägenheter skulle byggas på pensionärshemstomten och att man skulle bilda en kommunal bostadsstiftelse. Hösten 1950 började man bygga Boxholms första kommunala flerfamiljshus i Timmerö, som av många fortfarande kallas "Stiftelsen". Det större av husen skulle vara klart för inflyttning i juni 1951 och det mindre en månad senare.

Stiftelsen Timmerö
Foto: Gunilla Sjökvist

På ett fullmäktigemöte 1949 klubbade man dessutom igenom en serveringspaviljong i Timmeröbadet - som byggdes 1950 - och till slut en av många efterlängtd fördubbling av den kommunala hundskatten från 10 till 20 kronor.

Kommunikationer

I slutet av november 1949 förbättrades järnvägs kommunikationerna söderut, då det nya dubbelspåret Boxholm-Sommen togs i bruk. I slutet av augusti 1950 var också dubbelspåret Boxholm-Strålsnäs klart.

Sommaren 1951 breddades dessutom perrongerna i Boxholm och Strålsnäs, den i Boxholm från två till fyra meter samtidigt som den också förlängdes.

Sämre var det med postkommunikationen i Timmeröområdet - som fortfarande ibland kallades kyrkbyn - där boende 1949 beklagade att de inte fick sin post förrän vid 13-tiden, medan de som bodde i centrum fick sin post omkring klockan nio på morgonen. Timmeröborna föreslog postverket att en ny brevbärare anställdes för att klara en rimlig servicenivå.

Femtiotal

I maj 1950 beslutades att Boxholm skulle satsa på yrkesskola till hösten samma år. Boxholm var då den enda orten i sin storlek i hela landet som saknade yrkesskola. Ett annat eftersatt område var ett pålitligt alarmeringssystem vid brand. En brandtelegraf beställdes 1950, levererades 1951, installerades 1952 och togs i drift 1954. Telegrafan bestod av 16 brandskåp som sattes upp på olika platser i tätorten.

Intresset var stort för lägenheter i bostadsstiftelsens första byggprojekt. Till 30 lägenheter i Timmerö hade 36 sökande anmält sig då ansökningstiden gick ut i mars 1951.

I maj 1951 beslutade kommunalfullmäktige om byggande av ett post- och apotekshus i förstaden. I oktober 1952 startade bygget, och två år senare stod huset klart. Den nya centrumbyggnaden innehöll bibliotek och studielokaler för ABF, post, apotek, sjukkasse-, pastors- och kommunalingenjörsexpeditioner, privattandläkarmottagning och sju bostadslägenheter. Det konstaterades att samtliga lokaler var väl tilltagna, och postkontoret beskrevs i Östgöta Correspondenten som *hypermodernt*.

Ett kraftigt töväder våren 1951 tvingade brandkåren att lanspumpa den översvämmade Storgatan i Boxholm, och vatten- och avloppsfrågan hamnade åter i fokus. Inte mindre än sju olika vattentäkter stod för vattenförsörjningen till köpingen, och de gav inte mer än 20 liter vatten i sekunden. Konsumtionen var hög - inte att förvånas över, då vattenförbrukningen inte mättes ordentligt - och det fanns gott om läckor i det gamla rörnätet. Ett reningsverk var ett måste, men kostnaderna var mer än vad köpingen kunde tänkas bära.

Järnvägsgatan
 Fotot ägs av Börje Birath

Kommunalskatten höjdes inför 1952 med 95 öre: från 6 kronor och 5 öre till 7 kronor, men detta berodde på helt andra merkostnader.

I april 1952 tillsattes en utredning för anläggande av vatten- och avloppsledningar från Timmerö till Flemminge samt en utredning för ny högreservoar och dessutom undersökningar för att anlägga en gemensam vattentäkt för kommunen. Samma år tog kommunen över egnahemsområdenas vattenledningar, och man beslutade till slut att anlägga en ny högvattenreservoar på höjden intill Folkets park.

Hemsamariter och trafiksäkerhet

Hemsamaritverksamhet startades i Boxholm 1952. Fyra damer anmälde intresse, och fick tio dagars utbildning. Hösten 1952 var tre hemsamariter igång i södra Ekeby men ännu ingen i norra. Hjälpn var kostnadsfri efter hemhjälpnämndens rekommendation. Samariternas lön sattes till 2 kronor i timmen. Denna ersättning höjdes 1955 till 2 kronor och 50 öre. Efterfrågan på hemsamariter ökade snabbt, och 15 år senare - vid utgången av 1967 - fanns två hemvårdarinnor på heltid, en på deltid och 28 hemsamariter i Boxholms köping.

Fattigvårdsstyrelsen bytte namn till socialnämnden 1953 - samma år som en kommunal utredning visar upp en bekymmersam befolkningsutveckling i köpingen. Utredningen slår fast att åldersstrukturen i Boxholm är påtagligt ogynnsam med överskott på åldringar och

underskott på barn, och detta i en utsträckning som är mycket sämre än riksgenomsnittet. Sämst var det i tätorten, något bättre i Ekeby norra.

Under 1950-talet ökade trafiken på vägarna år från år. Kommunen försökte följa med i utvecklingen genom att vidta trafiksäkerhetsåtgärder: trafikdelaren på Storgatan vid torget, som sommaren 1952 kördes på av en motorcyklist, målades omedelbart om i granna färger. Den tidigare gula färgen bättrades på och anordningen - som visade att korsningen redan vid denna tid var en rondell - fick blå botten med vita pilar. En bilolycka med två döda vid Rävtofta 1953 aktualiserade behovet av ambulans i Boxholm. Bruket hade en, men den kunde vara svår att använda då förare inte alltid fanns till hands. Läkarbrist - doktor bara två dagar i veckan - var ännu en brist som påtalades i samband med dödsolyckan vid Rävtofta.

*Trafikdelaren
Fotot ägs av Boris Staf*

Framtidsplaner

Dagens Boxholm fanns i tankarna redan på 1950-talet: redan 1952 förbjöd kommunalnämnden nybyggnation på Sandbackaområdet på grund av trolig framtida väg mot Malexander genom området. Detta blev verklighet under det tidiga 1970-talet, vilket visar att politiker och planerare ofta haft lång framförhållning. Det kan man också tycka beträffande invändningarna mot oljeeldningen som installerades i de kommunala fastigheterna 1954, men här var det inte miljöskäl som fick många att protestera. I stället var orsaken till missnöjet att kommunen fortfarande hade stora lager brännved efter kriget som kunde användas i stället för olja. Fullmäktige klubade ändå igenom oljeeldning i brandstationen, kommunalhuset och ålderdomshemmet.

Vid en sammankomst i Folkets hus i april 1955 blev vägfrågorna livligt diskuterade. En ny sträckning av väg 83 (nuvarande riksväg 32) presenterades. Man ville att den nya riksvägen skulle gå väster om Flemminge skola, passera öster om Svartåvallen och ansluta till Mjölbyvägen strax bortom Lokarp. En ny Malexanderväg presenterades också som idé, inklusive viadukten över järnvägen. Man påtalade dock att det skulle ta många år och att det hela låg i vägstyrelsens händer.

En fråga som skulle få vänta länge på sin lösning började ventileras redan under 1950-talets första hälft. I samband med att man

diskuterade den nya skolans placering, ansåg några att en parkbyggnad skulle kunna tjäna både som festlokal och skolbespisning. Denna modell användes i Degerfors i Värmland, och en och annan politiker hade tack vare detta tidigt en vision om vad som längre fram skulle bli Parketten. Kommunalfullmäktige beslutade 1954 att bygga en ny centralskola och att utreda frågan om en parkhall. Snart försäkrade sig kommunen om att ge Centralskolans tomt till Boxholms AB som planerade ett valsverksbygge. I gengäld gav företaget mark vid Parkgatans slut till kommunen. Marken var avsedd för den nya centralskolan. I fullmäktige antyddes det från oppositionen att markbytet var en dålig affär, men socialdemokraterna hävdade att det hela var mycket förmånligt, eftersom man samtidigt skulle få friköpa isbaneområdet och Bjursdalsområdet till ett mycket förmånligt pris.

Simskola Timmeröbadet 1940- talet
Fotot ägs av Inger Karlsson

Simskola Timmeröbadet 1950- talet
Fotot ägs av Inger Karlsson

Ett år senare hade man kommit fram till att parkhallen skulle byggas på samma plats där friluftsteatern står, vilket innebar att denna måste rivas. Ett förslag med en mycket stor dansarena och 100-150 sittplatser förkastades så småningom.

I februari 1954 beslutade man att ett reningsverk skulle byggas. Byggstarten sattes till sommaren samma år, och med en avloppsledning från Timmerö till Flemminge hoppades man få stopp på utsläppen direkt i ån.

Trots badförbudet och trots mätningar som visade alarmerande höga värden av bakterier hölls simskola i Timmeröbadet. Sannolikt är också att tvättningsförbudet ofta över-skreds vid klappbryggorna längs ån. Den nya högreservoaren - vattentornet - vid Folkets park blev klar i maj 1954, och samma år hade också en hel del av ledningsarbetena i samhället klarats av.

Ett större vattenverk som skulle klara hela ortens vattenförsörjning var planerat vid Höjden, där provborrningar pågick för fullt sommaren 1954. Borrningarna gav 32 liter i sekunden - tio liter mer än vad sju täkter gav några år tidigare. I april 1955 förekom en livlig debatt i fullmäktige om köpingens vattenfråga. Provborrningarna i Höjden var som helhet en besvikelse, och äventyret kostade stora pengar enligt många. Bland annat innehöll vattenproverna slam. Hans Appel (k), som på nära håll följt borrningarna, ställde sig skeptisk till någon täkt vid Höjden över huvud taget, och föreslog att prov skulle göras på fler lämpliga ställen.

Debattens vågor gick också höga då kommunen vägrade ge bidrag till underhåll av enskilda vägar. Kulla-Fiskeviks vägsamfällighet hade gjort en framställan om anslag till vintervägunderhåll, men Filip Ekling (s) var rädd för vad det skulle innebära om man gick samfälligheten till mötes: Andra samfälligheter skulle ställa krav och det skulle bli mycket kostsamt för kommunen. Thure Wiström (fp) menade i stället att alla som bodde inom köpingen betalade skatt och hade rätt att ställa krav. Han yrkade att kommunen skulle bidra med åtminstone 20% av kostnaderna.

Ekling replikerade att rörelserna på landsbygden måste bära sig själva, men kunde dock tänka sig bidrag till maskiner för väghållningen. Gillis Augustsson (s) ansåg det otänkbart att kommunen skulle lämna bidrag. Det vore ett bidrag till att konservera ödegårdarnas bibehållande, som han menade inte kunde vara något önskvärt. Eric Nyström (h) i Götevi framhöll att andra kommuner lämnade liknande bidrag, men likafullt avslogs framställan.

Nybyggnation och fortsatta vattenproblem

En ny stadsplan som antogs 1955 gav Boxholm tomter för en lång tid framåt. Hela 160 tomter hade lagts ut. Bland annat planerades ett bostadshus i tre våningar utesfater Järnvägsgatan i samma storlek som post- och apotekshuset, och mot Storgatan hade man tänkt sig ett 60 meter långt trevåningshus för bostäder och affärer. En undersökning visade att hela 75 boxholmare ville hyra i den nya stiftelsefastighet som sommaren 1955 uppfördes vid Parkgatan.

Vattenfrågan blev mer prekär för vart år som gick. En svår sommartorka 1955 tvingade fram bevattningsförbud och en allvarlig

uppmaning till allmänheten att spara på vattnet. Längre fram på sommaren förbjöds all biltvätt. Grundvattennivån vid tåkten vid Sättertorp uppgavs ha sjunkit flera meter. Ännu längre fram tvingades brandkåren hjälpa potatisodlare med bevattning, och vattenjakten vid Höjden blev än intensivare.

När det var som sämst med vattnet såg avloppsfrågan ändå ut att gå mot sin lösning: 1955 var kommunalingenjör Ingvar Pettersson på studieresa till Tyskland och Holland för att studera avloppsreningsverk, och vid återkomsten beslutades ett reningsverk till en kostnad av 600 000 kronor. Reningsverket beräknades bli klart i augusti 1956.

I oktober 1955 debatterades vattenfrågan på nytt i fullmäktige. Man hade nu stora besvär att få fram tillräckligt och tillräckligt bra vatten vid Höjden. Stora pengar hade lagts ned utan resultat. Fullmäktige beslutade ändå att fortsätta, och som en sista utväg såg man en ytvattentäkt.

Symbolfråga

I november 1955 var det åter dags för debatt om vägunderhåll i fullmäktige. Denna gång var det Sandlidens vägsamhällighet som önskade ett 20%-tigt bidrag. En artikel ur LRF-bladet lästes upp, och de borgerliga påpekade att det i Jönköpings län fanns en mer positiv inställning till att stödja vägsamfälligheterna ekonomiskt. Socialdemokraterna påpekade de stora kostnaderna köpingen måste bära för avlopp och vatten och menade som tidigare att rörelserna på landsbygden själva måste bära väghållningskostnaderna. Wiström påpekade att kostnaderna för köpingen inte var så stora, då det bara handlade om sammanlagt tre mil samfälliga vägar.

Oviljan från socialdemokraterna i centralorten att gå landsbygden till mötes gjorde vägunderhållet till en symbolfråga som kom att färga debatten åtskilliga år framöver. De borgerliga motsatte sig satsningar i centralorten som kunde anses vara av lyxkaraktär, som när Wiström i december 1955 ifrågasatte ett kommunalt bidrag till cinemascopet i Folkets hus: Skulle de som aldrig besökte bion vara med och betala? Nyström tyckte det var underligt att det nu fanns pengar för en så stor investering (6 000 kronor) när man nyligen sagt nej till ett måttligt stöd till en vägsamfällighet (några hundralappar).

Kommunalskatten under 1950-talet

Kommunalskatten ökade i takt med satsningarna som gjordes inom vatten-, avlopps- och gatuområdena. Under decenniets mitt var den årliga ökningen måttlig, men den accelererade mot slutet. Mest kostnadskrävande var det nya reningsverket, som stod klart 1956. Boxholm låg vid denna tid väl till jämfört med länet i övrigt när det gällde avloppsfrågan. Endast fem orter hade avloppsreningsverk, varav endast två - däribland Boxholm - med höggradig rening.

År	Kommunalskatt	Ökning
1948	5:80	--
1949	6:05	0:25
1950	6:05	--
1951	6:05	--
1952	7:00	0:95
1953	7:80	0:80
1954	7:90	0:10
1955	7:98	0:08
1956	8:10	0:12
1957	8:17	0:07
1958	8:49	0:32
1959	9:50	1:01

I maj 1956 vållade parkhallsfrågan livlig diskussion. Stadsarkitekten gavs i uppdrag att utreda hur mycket billigare skolan skulle bli om man slopade bespisningen där. Filip Ekling, hade som skolman liten tilltro till parkhallsprojektet, som han inte trodde skulle löna sig. Lilly Andersson (s), drev frågan om Parkhall hårt, eftersom hon fruktade ungdomens flykt från Boxholm om inget gjordes. Andra talare framhöll att kommunen hade fullt upp med dyra åtaganden, som till exempel reningsverket, och man kunde inte höja skatten hur mycket som helst. Dessutom blev reningsverket mycket dyrare än man hade räknat med från början.

Lilly Andersson
Fotot ägs av
Boxholms ost

BB läggs ner

Kommunalfullmäktige fattade 1956 ett principbeslut om nytt ålderdomshem, och även ett kronikerhem - det vi i dag kallar långvård - diskuteras. Behovet var stort, eftersom det förutom Mjölby med 37 platser inte fanns någon långvård på närmare håll än Vadstena, Motala eller Linköping. Kommunen såg också en möjlighet för BB i Boxholm att överleva, om kronikervården förlades i anslutning till förlossningskliniken. Landstinget uppvaktades i frågan, men i stället för att själva satsa på långvård i Boxholm erbjöd man kommunen att köpa fastigheten.

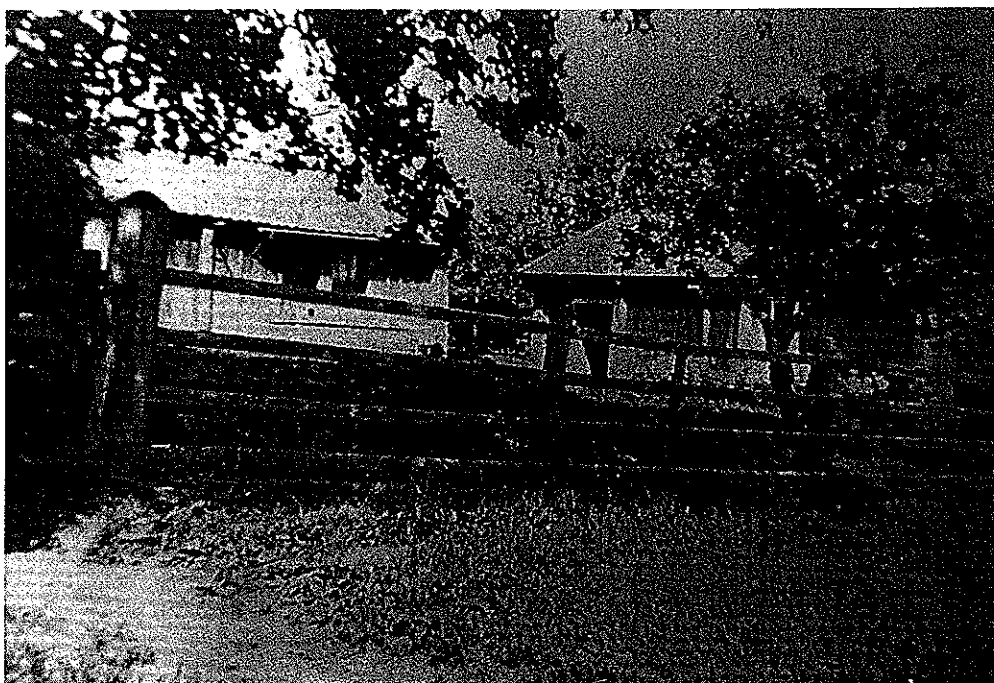
Årsskiftet 1956-1957 lades Boxholms BB ned. Under de 16 år som gått sedan hemmet byggdes 1940 hade personalen bestått av två fast anställda: distriktsbarnmorskorna Astrid Björk och Helga Johnsson, som båda avgick med pension. Anledningen till ned-

läggningen var den starkt minskade beläggningen. Under de första tio åren hade man en ganska konstant beläggning med omkring 100 patienter om året. Därefter började antalet födselar minska, och under de två sista åren föddes bara 57 respektive 58 barn på Boxholms BB.

Byggnation och destruktio

I mars 1956 blev det första stiftelsehuset på Parkgatan inflyttningsklart. Huset innehöll 27 välbehövliga lägenheter, och ungefär samtidigt som huset gjordes klart, påbörjades arbetet med ett 30-lägenhetshus alldeles intill.

Boxholms bryggerifastighet som 1953 köpts av kommunen blev 1956 kommunalt garage och förråd. Fram till 1956 hade den gamla saluhallen på Parkgatan använts för detta ändamål, men då flytten av inventarierna var klar 1957 revs saluhallen. Bryggeriet var byggt 1901 och driften hade lagts ner 1953.

Torpet Vivåsen
Fotot ägs av Bruksmuseet

1600-talstorpet Vivåsen brändes ner under brandövning 1956. Sista boende i torpet var bruksarbetare Axel Johansson, som 1951 flyttade därifrån. Johansson föddes i Vivåsen och bodde där i över 70 år. Endast en insändarskribent reagerade på kulturförödelsen, som i dag skulle förorsakat en folkstorm.